

वर्ष १ | अंक १ | जानेवारी- फेब्रुवारी- मार्च २०२३

शिक्षणगाथा

माझे इंग्रजी
अध्यापनातील
प्रयोग

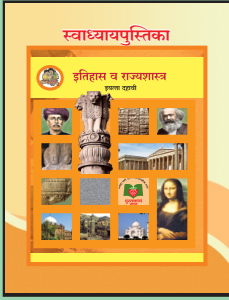
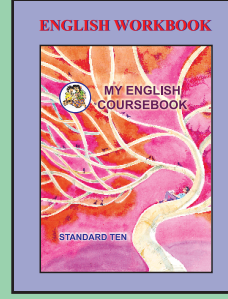
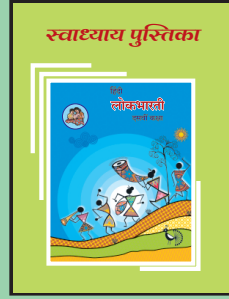
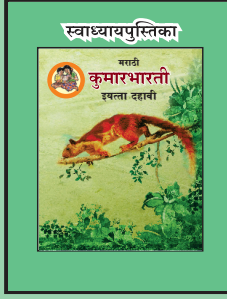
पान १९ >>

पर्यावरण
संवर्धन व
प्रदूषण निवारण

पान २४ >>

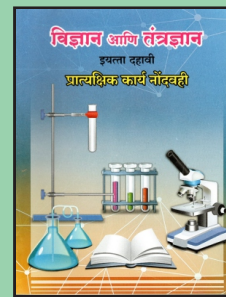
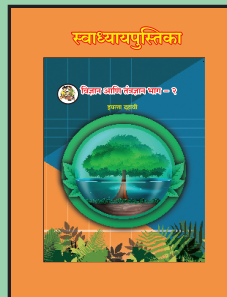
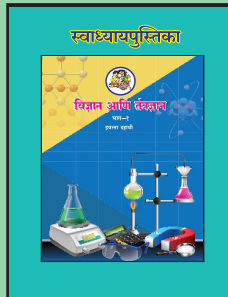
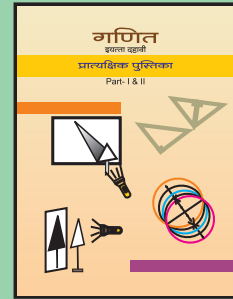
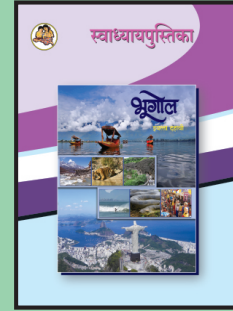
विचाराला कृतीची
जोड देणारी
हिरकणी !

पान ३० >>

* ठळक वैशिष्ट्ये

१. प्रचलित पाठ्यपुस्तकावर आधारित
२. स्वयंअध्ययनास चालना देणारी
३. लेखनाचा अधिकाधिक सराव
४. प्रश्नप्रकारांमध्ये वैविध्य
५. विषयांचे दृढीकरण
६. जिज्ञासावर्धक आणि विचारप्रवर्तक प्रश्न
७. पाठ्यांशावर आधारित परंतु पाठ्यपुस्तकापलीकडे नेणारे प्रश्न

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे.

शिक्षणगाथा

शैक्षणिक त्रैमासिक

जानेवारी- फेब्रुवारी- मार्च २०२३,
वर्ष पहिले, अंक १ पहिला,
पौष-माघ-फाल्गुन-चैत्र, शके १९४४-१९४५

संकल्पना/मार्गदर्शन :

श्री. सुरज मांडरे

शिक्षण आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य

संपादक :

कृष्णकुमार पाटील

संचालक, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक
निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे

प्रकाशक :

विवेक उत्तम गोसावी

नियंत्रक, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक
निर्मिती मंडळ, प्रभादेवी, मुंबई

कार्यकारी संपादक :

किरण केंद्रे

किशोर, बालभारती, पुणे

निर्मिती अधिकारी :

हेमंत बाबर

मुखपृष्ठ : वसीमबारी मणेर

अक्षरजुळणी : बालभारती, पुणे

पत्रव्यवहाराचा पत्ता:

कार्यकारी संपादक,

महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व

अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ,

सेनापती बापट मार्ग, पुणे- ४११०४४

संपादकीय : ०२०- २५७९६१०७

ई-मेल : executive_editor_kishor@eбалभारती.in

educomshikhangatha@gmail.com

खाजगी वितरणासाठी

'शिक्षणगाथा' हे त्रैमासिक मालक, महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व
अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, बालभारती यांचेकरिता, मुद्रक व प्रकाशक विवेक
उत्तम गोसावी यांनी रेणुका बाईडर्स, सर्व्हे नं. ६४, वडगाव (बु), सिंहगड रोड,
पुणे-४११०४१ येथे छापून 'बालभारती', सेनापती बापट रोड, पुणे-४११००४
येथे प्रसिद्ध केले. * संपादक - कृष्णकुमार पाटील

अनुक्रमणिका

विशेष लेख

तंत्रस्नेही प्रशासन.. काळाची गरज!

श्री. सुरज मांडरे७

कौतुकास्पद

दुर्गम भागात कार्यरत असलेल्या

शिक्षकांची अनोखी कर्तव्यगाथा

सुनील शेडगे.....९

कोरोना काळातील परीक्षांचे आव्हान पेलताना

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ.....१२

सत्यमची सायकल -

चढता- उतरता क्रम शिकण्याचा रंजक प्रवास

रवींद्र अशोक जंगम.....१५

अनुकरणीय

प्रवास शैक्षणिक गुणवत्तावाढीचा ...

डॉ. शोभा खंदारे.....१७

माझे इंग्रजी अध्यापनातील प्रयोग

युवराज ज्ञानेश्वर गरुड.....१९

परिसर अभ्यास आणि निसर्ग वाचन

दीपक गुढेकर.....२१

विचारार्थ

पर्यावरण संवर्धन व प्रदूषण निवारण

तुकाराम तुळशीराम अडसूळ.....२४

एकात्मिक व द्विभाषिक पाठ्यपुस्तके

र. ज. जाधव.....२७

यशकथा

विचाराला कृतीची जोड देणारी हिरकणी !

श्रेणिक बाळासाहेब पाटील.....३०

फळ्याचा लळा लावणारी... माझी उपक्रमशील शाळा

के. एस. शिंदे.....३३

शिक्षणगाथा: एक अभिनव उपक्रम

श्री. दीपक केसरकर

मंत्री, शालेय शिक्षण, महाराष्ट्र राज्य

शाळेत मिळणाऱ्या शिक्षणावरच देशाचे भवितव्य अवलंबून असल्याने शालेय शिक्षणाचे महत्त्व अनन्यसाधारण आहे. तुमच्यातील जे काही सर्वोत्तम आहे ते प्रकट करणे म्हणजे खरे शिक्षण. महाराष्ट्र राज्याचा शिक्षण क्षेत्रात मोठा नावलौकिक आहे. महात्मा फुले, छत्रपती शाहू महाराज, लोकमान्य टिळक, गोपाळ गणेश आगरकर, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर ते कर्मवीर भाऊराव पाटील यांसारख्या थोर समाजसुधारक, विचारवंतांच्या दूरदर्शी नेतृत्वाने शिक्षण क्षेत्राचा मजबूत पाया आपल्या राज्यात घातला आहे. यातूनच विविध शैक्षणिक संस्थांचा वटवृक्ष बहरला. विस्तार पावला. आजमितीला सातत्याने नवनवीन शिक्षणप्रणालींचा अभ्यासपूर्वक अवलंब करत, बदलत्या काळानुसार शैक्षणिक धोरणे आखून महाराष्ट्र राज्य शिक्षण क्षेत्रात महत्त्वाचे योगदान देत आहे. कालसुसंगत व अद्ययावत ज्ञान - तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने शिक्षण क्षेत्रात मूलभूत योगदान देणारा विभाग अशी महाराष्ट्राच्या शिक्षण विभागाची ओळख आहे.

महाराष्ट्रातील शालेय शिक्षण घेणाऱ्या मुलांच्या इच्छा आकांक्षा पूर्ण करण्यासाठी लागणारी सामग्री आपली शिक्षण व्यवस्था पुरवते आहे. आपले शैक्षणिक धोरण उत्तम आहे. बालकांचा शिक्षणाचा मूलभूत हक्क आपण मान्य केला आहे, अत्यंत समग्र आणि सर्वसमावेशक असा राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा तयार केला आहे. राष्ट्रीय एकात्मता राखण्यासाठी काही बाबी समान ठेवून स्थानिक गरजेनुसार या आराखड्यात बदल करण्याचे अधिकार राज्यांना मिळाले आहेत. २१व्या शतकातला नागरिक घडवण्याची ताकद असलेली रचनात्मक शैक्षणिक पद्धती स्वीकारली आहे. शिक्षण केवळ पुस्तकी न राहता त्यामध्ये वर्गाबाहेरील घडामोडींचा समावेश कसा होईल, विद्यार्थ्यांच्या भविष्यातील जीवनात ते प्रत्यक्ष उपयोगी कसे पडेल, विद्यार्थ्यांचे व्यक्तिमत्त्व घडवले जाईल या दृष्टीने त्याचे अनुभव विश्व कसे समृद्ध करता येईल या सर्वांचा विचार त्यात केला आहे.

आजघडीला महाराष्ट्राच्या कानाकोपऱ्यात शिक्षण क्षेत्रात नवनवीन प्रयोग सुरू आहेत. उपलब्ध साधनसामग्रीचा वापर करित अनेक शिक्षक विद्यार्थी हिताचे अभिनव उपक्रम राबवत आहेत. या सर्व प्रागतिक घडामोडींची दखल घेणे मला आवश्यक वाटते. यातूनच शिक्षण विभागातील घडामोडींची दखल घेणाऱ्या नियतकालिकाची गरज निर्माण झाली. हा संकल्प आता पूर्ण होत आहे. राज्याच्या शिक्षण विभागामार्फत राबवण्यात येणाऱ्या विविध शैक्षणिक प्रयोगांचा, नवनवीन शिक्षणप्रणालींचा, त्या यशस्वी व्हाव्यात म्हणून मनःपूर्वक प्रयत्न करणाऱ्या अधिकारी ते कर्मचारी यांच्या नावीन्यपूर्ण कामाची दखल घेणारे तसेच महत्त्वाच्या शैक्षणिक घडामोडींची योग्य ती नोंद व्हावी याकारिता राज्याच्या शिक्षण विभागाकडून 'शिक्षणगाथा' या नावाने त्रैमासिक सुरू करण्यात येत आहे ही अतिशय आनंदाची बाब आहे. महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक मंडळ तथा बालभारतीच्या वतीने हे नियतकालिक प्रकाशित करण्यात येत आहे. हे त्रैमासिक शिक्षण क्षेत्रात कार्यरत असलेल्या वर्तमान व भविष्यातील पिढ्यांना मार्गदर्शन करतानाच, प्रेरणा देण्याचे मोलाचे कामही करणार आहे. शिक्षण विभागाच्या महत्त्वपूर्ण कार्याची तसेच या क्षेत्रातील उपयुक्त नावीन्यपूर्ण व दखलपात्र प्रयोगांची प्रभावी ओळख यानिमित्ताने अवघ्या महाराष्ट्राला होईल. शिक्षण क्षेत्रातील या महत्त्वपूर्ण उपक्रमाला मी शुभेच्छा देतो.

नवी सुरुवात

श्री. रनजितसिंह देओल (भा.प्र.से.)

प्रधान सचिव, शालेय शिक्षण विभाग
महाराष्ट्र राज्य

'शिक्षणगाथा' या नियतकालिकाच्या निमित्ताने शिक्षण विभागातील एका नव्या पर्वाची सुरुवात होत आहे. UNESCO च्या मते, 'जीवनाच्या सर्व व्यवहारांकरिता महत्वाचे असणारे ज्ञान, कौशल्य व जाणीव संक्रमित करणारे संघटित व सातत्याचे अध्यापन म्हणजे शिक्षण'. शिक्षण ही प्रगतीची पहिली पायरी आहे असे म्हटले जाते. महाराष्ट्र राज्य शिक्षणक्षेत्रात एक अग्रगण्य राज्य मानले जाते. या क्षेत्राचा भरभक्कम वारसा राज्यातील शिक्षण विभाग समर्थपणे पुढे नेत आहे. आपल्या राज्यातील शालेय शिक्षणप्रणाली जगातील बदलत्या ज्ञान-तंत्रज्ञानानुसार आधुनिक व अद्ययावत असावी, पायाभूत शिक्षणाची व्यवस्था अधिकाधिक बळकट व सुसज्ज असावी याकरिता महत्वाच्या तरतुदी, धोरणे व योग्य ते निर्णय घेण्यात येत आहेत. या क्षेत्रातील प्रश्नांची सोडवणूक करताना विविध मर्यादा, अडचणी, समस्यांना भिडत सकारात्मक भूमिका ठेवून आजघडीला काही सकारात्मक प्रयत्न होत आहेत. शिक्षण विभागाकडून 'शिक्षणगाथा' या नावाने सुरु करण्यात येत आलेले त्रैमासिक हा याच प्रयत्नाचा भाग आहे. महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक मंडळ तथा बालभारतीच्या वतीने प्रकाशित होणारे हे त्रैमासिक राज्याच्या शिक्षण क्षेत्रातील योग्य ते बदल, शैक्षणिक घडामोडी यांचा लेखाजोखा मांडणार असून यातून शिक्षण क्षेत्राला योग्य ते दिशादिग्दर्शन होणार आहे.

'शिक्षणगाथा' या त्रैमासिकाच्या माध्यमातून शिक्षण विभागातील महत्वाच्या, सकारात्मक व प्रेरणादायी घडामोडींची माहिती वाचकांना करून देण्यात येणार आहे. महाराष्ट्राच्या शिक्षणाची सद्यःस्थिती तसेच भावी दिशा समजून घेण्यासाठी हे त्रैमासिक संदर्भयुक्त ठरेल. शिक्षण विभागातील यशस्वी प्रयोगांची योग्य ती दखल या त्रैमासिकात घेण्यात येणार असल्याने शिक्षण विभागात कार्यरत असलेल्या प्रत्येकालाच योग्य ती प्रेरणा मिळणार आहे. कर्मचाऱ्यांपासून ते वरिष्ठ अधिकाऱ्यांच्या प्रयोगशील व उपयुक्त कामाची नोंद 'शिक्षणगाथा'मध्ये होणार असल्याने या त्रैमासिकाला उत्तम दस्ताऐवजाचे स्वरूप प्राप्त होईल असा मला विश्वास वाटतो. या सर्वांनीच केलेले उत्तम काम लोकांसमोर येणे गरजेचे आहे. 'शिक्षणगाथा'च्या माध्यमातून कौतुकाची, शाबासकीची थाप त्यांच्या पाठीवर मिळेल आणि त्यांना व या क्षेत्रात कार्यरत असलेल्या सर्वांनाच उत्तम काम करण्यासाठी अधिकाधिक ऊर्जा व बळ लाभेल.

या त्रैमासिकात प्रकाशित होणाऱ्या विविध लेखांच्या माध्यमातून शैक्षणिक विचारमंथन होईल. त्याचप्रमाणे या लेखांमधील between the lines मधून शिक्षण क्षेत्रातील समस्यांवरचे सुधारणात्मक उपाय, विविध प्रश्नांचे भान, आकलन व त्यांचे अभ्यासपूर्ण विश्लेषण होण्यास मदतच मिळेल. यातून शिक्षण क्षेत्राचा काही अशी आवश्यक तो गाभा आणि आवाका वाचकांच्या, तज्ज्ञांच्या हाती येण्यास साहाय्य होईल. यानिमित्ताने शिक्षण क्षेत्राकरिता संदर्भयुक्त ठरणाऱ्या 'शिक्षणगाथा' या त्रैमासिकाच्या उपक्रमाला मी शुभेच्छा देतो.

श्री. सुरज मांडरे (भा.प्र.से.)
शिक्षण आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य

शिक्षणगाथा : नवा संवादसेतू

महाराष्ट्राचा शिक्षण विभाग हा शिक्षणक्षेत्रात भरीव कामगिरी करणारा देशातील एक अग्रणी विभाग म्हणून गणला जातो. एकाच वेळी राज्यातील लाखोहून अधिक शाळांमधील शिक्षक, कोट्यवधी विद्यार्थी आणि तितकेच पालक यांच्याशी आपुलकीच्या अतूट धाग्यांनी हा विभाग जोडला गेला आहे. नवीन शैक्षणिक विचारप्रणाली, कालसुसंगत शैक्षणिक धोरणे, अद्ययावत अध्ययन-अध्यापन पद्धती अशा विविध बाबींचा विचार करून हा विभाग मार्गक्रमण करत आहे. कालानुरूप बदलाची ही प्रक्रिया आजही सुरू आहे. राज्याच्या शिक्षण विभागातील नवनवीन शैक्षणिक प्रयोगांचा वेध घेणारे, बदलत्या काळातील शैक्षणिक विचारांचा प्रसार करणारे, कर्तृत्ववान अधिकारी-कर्मचारी यांच्या प्रयोगशील व सर्वव्यापी कामाची दखल घेणारे तसेच महत्त्वपूर्ण शैक्षणिक घडामोडींची दखल घेणारे शिक्षण विभागाचे त्रैमासिक सुरू करणे गरजेचे वाटले. त्या दृष्टीने 'शिक्षणगाथा' या नावाने हे त्रैमासिक सुरू करण्यात येत आहे. महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक मंडळ तथा बालभारतीच्या वतीने हे नियतकालिक प्रकाशित करण्यात येणार आहे.

या नियतकालिकाच्या माध्यमातून शैक्षणिक विचार मंथनाबरोबरच विभागातील चांगल्या कामाची दखल घेतली जाणार आहे. सर्वकष महाराष्ट्राचा विचार करता सर्व विभागांना यात स्थान मिळणार आहे. अगदी चतुर्थश्रेणी कर्मचाऱ्यांपासून ते वरिष्ठ अधिकाऱ्यांच्या प्रयोगशील व उपयुक्त कामाची नोंद घेण्यात येऊन त्यांना प्रोत्साहन देण्यात येईल.

या निमित्ताने शिक्षण विभागातील प्रगतिशील घडामोडींची माहिती वाचकांना होणार असून शिक्षण विभागासमोरील आव्हानांचा सामना करण्यासाठी तसेच एक आदर्श शिक्षण व्यवस्था स्थापित करण्यासाठी हे मासिक विचारपीठ ठरणार आहे. विभागातील अधिकाधिक अधिकारी कर्मचाऱ्यांचा यात सहभाग अपेक्षित आहे. आपल्या विभागातील प्रयोगशील व दखलपात्र कामांची योग्य नोंद या माध्यमातून घेण्यात येईल. या मासिकाला शिक्षण विभागातून मोठ्या प्रमाणात प्रतिसाद मिळेल असा विश्वास आहे.

या मासिकाचे स्वरूप निव्वळ माहितीपूर्ण नसून त्याला साहित्यिक मूल्यांची जोडदेखील असणार आहे. त्यामुळे हे लेखन सोप्या भाषेतील वाचनीय, संवादी, आशययुक्त असणार आहे. सोबत कलात्मक चित्रे, छायाचित्रे, आकृती यांची जोडदेखील असेल. एकूणच शिक्षण विभागाचा नवा 'संवादसेतू' म्हणून 'शिक्षणगाथा' हे नियतकालिक महत्त्वाची भूमिका बजावणार आहे. पुढील अंकासाठी आपल्या सूचनांचे स्वागत आहे.

तंत्रज्ञेही प्रशासन.. काळाची गरज!

तंत्रज्ञान म्हणजे 'खर्चिक, क्लिष्ट.. ते आपले काम नव्हे' या पारंपरिक समजामधून देखील आपण आता बाहेर पडणे आवश्यक आहे. एकेकाळी संगणक खूप महाग असत आणि संगणकाची आज्ञावलीही खूप किचकट असे. परंतु आता मात्र कागद आणि पेन ज्या सहजतेने आपण हाताळतो तितके सहजपणे आपल्याला माहिती तंत्रज्ञानाची आधुनिक साधने सुद्धा हाताळता येऊ शकतात. आवश्यकता आहे केवळ यामध्ये थोडेसे लक्ष देण्याची. त्यादृष्टीने या लेखामध्ये आपल्या दैनंदिन वापरासाठी उपयोगी ठरणाऱ्या माहिती तंत्रज्ञानाची काही महत्त्वाच्या व प्रभावी आयुधांची ओळख करून देण्यात आली आहे...

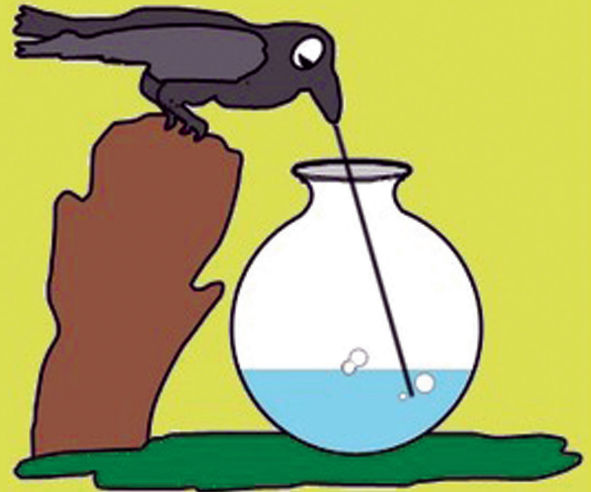
श्री. सुरज मांडरे (भा. प्र. से.)

शिक्षण आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य

“तुमच्या टेबलवर फाईल इतक्या कमी कशा?” फाईलच्या आडूनच अधिकारी पहायची सवय असलेले अभ्यागत आणि सहकारी सुद्धा मला हा प्रश्न नेहमी विचारतात. अनेक दिवसांपासून केलेल्या विविध नाविन्यपूर्ण उपायांचा विशेषतः माहिती तंत्रज्ञानाच्या साधनांच्या अचूक वापराचा हा परिणाम आहे हे मी त्यांना विस्ताराने समजावून देतो. जनतेच्या वाढलेल्या अपेक्षा, आपले मर्यादित संख्याबळ आणि पारंपरिक कार्यपद्धती या सगळ्यांचा मेळ घालताना प्रत्येकाची दमछाक होते. यावर रामबाण उपाय आहे. आणि तो म्हणजे माहिती तंत्रज्ञानाचा सुयोग्य वापर! मोबाईल, टॅबलेट, संगणक ही आपल्या रोजच्या वापरातली साधने केवळ संपर्क आणि टायपिंग पुरती मर्यादित नसून ही

साधने त्यापुढेही कित्येक जादुई कामे करू शकतात. माहिती तंत्रज्ञानाच्या साधनांचा योग्य वापर केल्यास कागदपत्रांची 'संख्या' घटून कामाचा 'निपटारा' वाढतो! कामांचा 'निपटारा' अधिक असूनही कामाचा 'ताण' घटतो!

तंत्रज्ञान म्हणजे 'खर्चिक, क्लिष्ट.. ते आपले काम नव्हे' या पारंपरिक समजामधून देखील आपण आता बाहेर पडणे आवश्यक आहे. एकेकाळी संगणक खूप महाग असत आणि संगणकाची आज्ञावलीही खूप किचकट असे. परंतु आता मात्र कागद आणि पेन ज्या सहजतेने आपण हाताळतो तितके सहजपणे आपल्याला माहिती तंत्रज्ञानाची आधुनिक साधने सुद्धा हाताळता येऊ शकतात. आवश्यकता आहे ती केवळ यामध्ये थोडेसे लक्ष

देण्याची. कोणत्याही अधिकारी व कर्मचाऱ्यांसमोर काही महत्त्वाची आव्हाने असतात. उदा आवश्यक सर्व माहितीचे योग्य व्यवस्थापन करणे, माहिती वरिष्ठांना वेळेवर सादर करणे, महत्त्वाच्या बैठका, न्यायालयीन प्रकरणे, काल मर्यादेचे अन्य संदर्भ यांचे स्मरण आपल्याला होईल अशा पद्धतीची व्यवस्था तयार करणे आणि या सगळ्यासाठी कमी पडत असलेल्या वेळेचे अत्यंत प्रभावी नियोजन करणे ही सार्वत्रिक आव्हाने आहेत. काही मंडळी स्वतःच्याच नियोजनबद्ध कामाने या सगळ्या बाबी लीलया पार पाडतात. परंतु माहिती तंत्रज्ञानाच्या आधुनिक आयुधांचा जर प्रभावी वापर केला तर ही कला सर्वानाच अवगत होणे सहज शक्य आहे.

माहितीचे प्रभावी व सुकर व्यवस्थापन

आपल्याला आपल्या दैनंदिन कामकाजासाठी कायदे, नियम, शासन निर्णय, परिपत्रके, संदर्भ पुस्तके, जुन्या टिप्पण्या, यांचा वारंवार उपयोग करावा लागतो. त्याकरता आपण या सर्व बाबी जर एका ड्राइव्हर संग्रहित करून ठेवल्या तर तो ड्राइव्ह आपल्याला आपल्या मोबाईलद्वारे टॅबलेटद्वारे अथवा कार्यालयातल्या संगणकाद्वारे सहजगत्या संदर्भित करता येतो व त्यातील आवश्यक ती माहिती शासकीय संदर्भासाठी वापरता येते. याकरिता गुगल ड्राइव्ह, डॉक बॉक्स, वन ड्राइव्ह या मोफत सेवा आपल्यासाठी उपलब्ध आहेत. यामध्ये जवळपास पंधरा जीबी पर्यंत माहितीची साठवणूक करता येते. सुरक्षेच्या दृष्टीने महत्त्वाच्या माहितीचे इन्क्रिप्शन अथवा पासवर्डिंग करणे सुद्धा शक्य आहे. मंत्रालयात ज्यावेळेला महत्त्वाचे रेकॉर्ड आगीच्या भक्ष्यस्थानी पडले त्या वेळेला अनेक कर्मचाऱ्यांनी अशा प्रकारे ड्राइवर अथवा पेन ड्राइवर साठवून ठेवलेल्या माहितीचा या सर्व नस्त्यांच्या पुनर्बांधणी करण्यासाठी खूप उपयोग झाला होता.

वेळेवर अहवाल /माहिती सादर करणे

अनेक वेळा वरिष्ठ कार्यालयांकडून अद्ययावत माहिती अतिशय कमी कालावधीत मागवली जाते. अशा वेळेला सर्व माहिती मुळापासून संकलित करायची झाल्यास ते वेळखाऊ ठरते. त्यामुळे जे अहवाल आपल्याला वेळोवेळी सादर करावे लागतात ते जर आपण विहित नमुन्यामध्ये संगणकावर तयार करून ठेवले व वेळेवर त्यातील केवळ काही भाग अद्ययावत केला तर आपण ही माहिती अत्यंत तातडीने वरिष्ठ कार्यालयांना पाठवू शकतो. या दृष्टीने एव्हरनोट अथवा वन नोट या साधनांचा वापर आपल्याला करता येईल. टॅबलेटवर स्टायलसचा वापर केल्यास हस्तलिखित टिप्पण्यासुद्धा या ॲप्लिकेशनमध्ये नोंदवता येतात. अशा प्रकारे माहितीचे संगणकीकरण विहित नमुन्यात केल्यास एका कार्यालयातील अनेक कर्मचारी स्प्रेडशीट सारख्या साधनांचा वापर करून एकाच वेळेला कॉमन फाईल अद्ययावत करू शकतात व वेगवेगळ्या कार्यालयांमधून ती फाईल पाहणे शक्य होते. या पद्धतीने वरिष्ठ कार्यालयाचे संकलनाचे काम सोपे होते.

महत्त्वाच्या बैठका, कोर्ट प्रकरणे, काल मर्यादेचे संदर्भ यांचे स्मरण

कामाच्या अतिव्यापामध्ये बऱ्याच वेळेला महत्त्वाच्या संदर्भाकडे आपले दुर्लक्ष होते. त्यातून काही वेळा कार्यालयात अत्यंत तणावदायक परिस्थिती निर्माण होते. या दृष्टीने प्रत्येक कर्मचारी व अधिकारी यांनी मागील वर्षभरामध्ये आपण काय काम केले होते याचा लेखाजोखा काढून

माहिती तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापर

यापूर्वी आपण भांड्यातील खोल गेलेले पाणी एकेक दगड टाकून वर आणून पिणाऱ्या कावळ्याची गोष्ट ऐकली होती. परंतु आता हा एकेक दगड आणून तो पाण्यात टाकून पाणी वर आणणे या मेहनतीला 'स्ट्रॉ'चा पर्याय उपलब्ध झालेला आहे. हा 'स्ट्रॉ' म्हणजे माहिती तंत्रज्ञानाची आधुनिक साधने! आपल्या शासकीय जीवनात अनेक वेळा अकार्यक्षमतेचा ठपका येणे, महत्त्वाच्या संदर्भाकडे दुर्लक्ष होऊन कोर्ट अथवा वरिष्ठ कार्यालयाकडून कारवाईचा बडगा उचलला जाणे अशा गोष्टींना आपल्याला सामोरे जावे लागते. हे टाळायचे असेल तर आपणच आपल्या स्वतःच्या क्षमतेचे वर्धन केले पाहिजे. त्यासाठी कार्यालयीन कार्यपद्धती व्यवस्थित समजावून घेणे, आपल्याशी संबंधित कायद्यांचे बिनचूक ज्ञान असणे व काळानुसार आपल्या स्वतःला सतत अद्ययावत करत राहणे अत्यावश्यक आहे. हे सर्व साधण्यासाठी आपल्याला माहिती व तंत्रज्ञानाची विविध साधने अतिशय उपयोगी ठरू शकतात.

यावर्षी त्यातील कोणत्या बाबी आपल्याला पुन्हा कराव्या लागणार आहेत याचा अंदाज घेऊन त्याचे पूर्वनियोजन करणे अतिशय उपयोगी ठरू शकते. त्याकरता आपण वार्षिक दैनंदिनी घेऊन त्यामध्ये साधारणतः कोणत्या महिन्यामध्ये कोणत्या गोष्टी करायच्या आहेत व त्याचे पुरेसे आधी पूर्वनियोजन कशाप्रकारे करता येईल याची जंत्री तयार करून ती जर गुगल कॅलेंडर अथवा संगणकीय अन्य कॅलेंडरमध्ये नोंदवली तर आपल्याला त्या त्या वेळेला अलार्म मिळू शकतात व आपल्या हातून कोणतीही बाब सुटू शकत नाही. महत्त्वाच्या घटना / प्रकरणांचे स्मरण ही व्यवस्था सुलभपणे आपल्याला करून देईल.

संगणक, टॅबलेट अथवा मोबाईलचा वापर केवळ टायपिंग अथवा संभाषणापुरता मर्यादित न करता त्यांच्या क्षमतेचा पुरेपूर वापर केला तर आपली कार्यक्षमता तर अनेक पटीने वाढतेच पण त्यासोबतच कोणतेही काम आपल्या हातून चुकीचे होणार नाही अथवा महत्त्वाच्या बाबींचे आपल्याला विस्मरण होणार नाही. त्यातून एक वेगळा आत्मविश्वास आपल्यात निर्माण होऊन मनःशांती देखील मिळेल.

चला तर मग आपण या नवीन युगामध्ये नवीन आयुधांसह प्रवेश करूया... ..

(या लेखात जागेच्या मर्यादेमुळे काही साधनांचा त्रोटक उल्लेख केला आहे. परंतु या माहिती तंत्रज्ञानाच्या साधनांच्या वापरासंदर्भात एक छोटेखानी पुस्तिका मी तयार केली आहे. ती मोफत उपलब्ध आहे. त्यासाठी आपण कार्यालयीन दूरध्वनी क्रमांकावर संपर्क साधावा.)

दुर्गम भागात कार्यरत असलेल्या शिक्षकांची अनोखी कर्तव्यगाथा

शिवसागरापलीकडचे
ज्ञानदूत- डॉ. विजय सावंत

कोयना ही महाराष्ट्राची भाग्यलक्ष्मी. कोयना नदीवरील धरणामुळे वीजनिर्मिती झाली. सारा आसमंत विजेच्या लखलखाटाने उजळला. शेतीत पाणी खेळू लागले. उद्योगधंद्याना बरकत आली. गावे, शहरे समृद्ध झाली. याउलट चित्र धरण परिसरात प्रत्ययास येते. पावसाळ्यात धो धो पाऊस, किर्त जंगल, श्वापदांचा संचार, अपुरे दळणवळण, उपजीविकेच्या साधनांचा अभाव आदींमुळे शिवसागराभोवतालचे लोकजीवन प्रश्नांच्या गाळात रुतले आहे. अर्थात अशा प्रतिकूल परिस्थितीतही शिक्षणाच्या वेगळ्या वाटा चोखाळणारे, समस्यांना संधी मानणारे, लाखो रुपयांचा शैक्षणिक निधी उभा करणारे सरकारी शाळांतील शिक्षक खटेखुटे ज्ञानदूत बनले आहेत. त्यांच्याविषयी...

सुनील शेडगे

प्राथमिक शिक्षक, 'उपक्रमशील शिक्षक' व 'तंत्रस्नेही शिक्षक' पुस्तकांचे लेखक, सातारा
संपर्क : ९८२२४५४६३०

सातारा सोडला अन् पश्चिमेस तोंड केलं, की अर्ध्या तासात कासचं पठार. अलीकडच्या काळात कासचा समावेश जागतिक वारसास्थळात झाला आहे. त्यामुळं पाऊस उलटला, की इथलं पठार गर्दीनं अक्षरशः ओथंबलेलं असतं. कासपासून पुन्हा डांबरी घाट-वळणं ओलांडत खाली आलं, की बामणोली हे गाव. डांबरी रस्त्याची अखेर होते ती इथंच. हे शेवटचं गाव. मग समोर दिसतो तो अथांग पसरलेला निळाशार शिवसागर, कोयना अभयारण्यानं दाटलेलं हिरवंगर्द जंगल.

१९६७ मध्ये कोयना प्रकल्पाची निर्मिती झाली. त्यातून सुमारे शंभरेक टीएमसीचा पाणीसाठा निर्माण झाला. हे पाणी धरणाच्या भिंतीपासून थेट कोयनेच्या उगमापर्यंत साठत गेलं आहे. त्यालाच शिवसागर या नावानं संबोधण्यात येतं. धरण ते उगम हे साधारण ७० हून अधिक किलोमीटरचं अंतर. बामणोली हे जावळी तालुक्यात येतं. अर्थात अलीकडंच याच परिसरातील गावं महाबळेश्वर तालुक्यात जोडण्यात आली आहेत. शिवसागराभोवती सुमारे १०० गावं वसलेली आहेत. बहुतेक

गावांचं दळणवळण हे लाँचसेवेवर अवलंबून असते. त्यासाठी सरकारी लाँचसेवा आहे. बामणोलीत स्थानिकांनी एकत्र येत सहकारी तत्त्वावर बोट क्लब स्थापन केला आहे.

बामणोलीतून सतत लाँचची, बोटीची ये-जा सुरू असते. तिथून समोर पाहिलं, की दूरवर जंगलात वासोटा किल्ला दिसतो. बामणोलीतून शेवटचं टोक असलेल्या उचाट, वाघावळे वा सिंधी या गावांत लाँचनं जायचं तर किमान तीन तासांचा प्रवास. इथं कोयना, कांदाटी अन् सोळशी या नद्या आहेत. बामणोलीसमोर

कोयना अन् कांदाटीचा संगम आहे. या खोऱ्यात दरे, पिंपरी, सालोशी, आडोशी, माडोशी, निवळी, मोरणी, लामज, वाघावळे, उचाट, कुसापूर आदी गावं आहेत. लाँचसेवा हा इथल्या सगळ्या लोकजीवनाचा आधार.

बामणोलीपासून काही अंतरावरच तापोळा. नयनरम्य निसर्गामुळं हे 'मिनी काश्मीर' म्हणूनही ओळखलं जातं. तापोळ्यातील लाँचची संख्या चारशेच्या घरात आहे. एरवी दिवाळीनंतर तापोळा पर्यटकांनी फुललेला दिसतो. अलीकडच्या काळात मोठमोठी हॉटेल्स इथे उभी राहिली आहेत. तापोळ्यानजीक कोयना अन् सोळशी नद्यांचा संगम आहे. इथं जलविहार ही पर्यटकांची पर्वणी ठरते. या खोऱ्यात गाढवली, आहिर, वानवली, वाळणे, वाकी, आवळण, वेळापूर, गावढोशी, हरचंदी, रुळे, आमशी, कोटोशी, रेणोशी, खरोशी, कळमगाव, शिरणार, देवळी, दाभे आदी गावं आहेत. तापोळ्यातून शेवटच्या दाभे या गावी लाँचनं जायचं म्हटलं तरी किमान दोन तास लागतात. अलीकडंच तापोळ्यानजीक जिल्हा परिषदेनं तराफ्याची सुविधा उपलब्ध करून दिली आहे. त्यामुळं अवजड वाहनदेखील शिवसागरापलीकडं पोहोचू लागली आहे. रघुवीर घाटातून कोकणात उतरणारा मार्गही सुरू झाला आहे.

पावसाळ्यात धो धो कोसळणारा पाऊस, तर उन्हाळ्यात पिण्याच्या पाण्याचं दुर्भिक्ष अशी विषम परिस्थिती इथं दिसते. शिवाय भोवतालच्या निबीड जंगलामुळं हिंस्र श्वापदांचा

प्रबळ इच्छाशक्तीच्या बळावर विजय सावंत यांचा प्रवासदेखील स्तिमित करणारा आहे. ते मूळचे बीड जिल्ह्यातील. आष्टी तालुक्यातील सांगवी हे त्यांचे गाव. ऊसतोडणी मजुराचा हा मुलगा. मात्र प्रबळ इच्छाशक्तीच्या बळावर त्यांनी जिल्ह्याच्या शिक्षणक्षेत्रात स्वतःचा ठसा उमटवला आहे.

वावरही असतो. परिसरात उपजीविकेचे कोणतंही साधन नाही. त्यामुळे गावोगावचे लोक मुंबईची वाट धरतात. प्रत्येक गावात सरकारी शाळा आहेत. मात्र तापोळा, तळदेव, वाघावळे या गावांचा अपवाद वगळला तर विद्यालयीन शिक्षणाची सुविधा कुठंही नाही.

या प्रतिकूल परिस्थितीत खेडोपाडी शिक्षणाचे प्रश्न पालकांचं काळीज कुरडताना दिसतात. शहरी, सुगम भागात शिक्षणाचे वैविध्यपूर्ण प्रयोग सुरू असतात. विद्यार्थ्यांना दर्जेदार सुविधा पुरवल्या जातात. मुलंही गतीनं शिकतात. स्वाभाविकच जिथं अजून विकासाचा उजेड पोहोचतो आहे, अशा शिवसागरापलीकडं असलेल्या सरकारी शाळांत शिक्षण कसं असेल, शिक्षक काय करत असतील, मुलांचं काय सुरू असेल, पालकांच्या मनात काय प्रश्न असतील याविषयी मनात कुतूहल होतं.

या सर्व प्रश्नांची उत्तर देणारं नाव म्हणजे

डॉ. विजय सावंत. खरं तर डॉक्टर म्हटलं, की आपल्या भुवया उंचावतील. पण ते आहेत प्राथमिक शिक्षक. शिक्षणशास्त्र विषयात त्यांनी डॉक्टरेट संपादन केली आहे. एरवी डीएड, बीएड करून नोकरी लागणारे, मग अध्यापनाच्या, स्वतःच्या संसारचक्रात अडकणारे किततीतरी शिक्षक अवतीभवती दिसतात. सावंत सर मात्र त्याला अपवाद ठरावेत. नोकरीनंतर ते कधीही स्वस्थ बसले नाहीत. शिक्षणाच्या नवनव्या वाटा ते सतत धुंडाळत राहिले. मग सेट-नेटसारख्या आव्हानात्मक परीक्षा ते उत्तीर्ण झाले. त्यापुढं जात त्यांनी 'एमफिल' ही पूर्ण केलं आहे. डॉक्टरेट मिळवली आहे.

२००४ मध्ये सातारा जिल्ह्यातील पाटण तालुक्यात ते प्राथमिक शिक्षक म्हणून रुजू झाले. प्राथमिक शाळेत सेमी इंग्रजीचा प्रयोग यशस्वीपणे राबवणारे ते पहिले शिक्षक. मुळात इंग्रजी हा त्यांचा हातखंडा विषय. त्याच सामर्थ्यावर त्यांनी जिल्ह्यातील शिक्षकांसाठी इंग्रजी संभाषण कौशल्य विकसनशील प्रकल्प अत्यंत प्रभावीपणे राबवला. तत्कालीन शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक) महेश पालकर यांचं पाठबळ या प्रकल्पास लाभलं. त्यातून जिल्ह्यातील सर्व माध्यमांतील १९ हजार शिक्षकांना त्याचा लाभ झाला. तीन वर्षांपूर्वी विजय सावंत यांची बदली महाबळेश्वर तालुक्यात झाली. शिवसागराच्या टोकावर असलेली वलवण ही त्यांना मिळालेली शाळा. तापोळ्यातून सरकारी लाँचनं वलवणला पोहोचायचं तर पाच तासांचा प्रवास. दुपारी लाँच सुटली, तर वलवणचा काठ येईपर्यंत अंधार होतो. गावात पोहोचेपर्यंत समस्यांचे किततीतरी डोंगर.

वलवणमध्ये पटसंख्येची मोठी अडचण होती. मुळात परिसरातील बहुतेक गावांतील लोकांनी उदरनिर्वाहासाठी मुंबईची वाट धरलेली. गावात वयोवृद्ध माणसं अन् मोजकीच कुटुंबं. त्यामुळं सरकारी शाळा ओस पडण्याच्या मार्गावर होत्या. अर्थात ही केवळ वलवण गावातील स्थिती होती, असंही नाही. जवळपास सर्वच गावांत हेच चित्र होते. त्यालाच छेद देण्यासाठी त्यांच्या मनात एक नवी कल्पना आकारास आली. तिचं नाव होतं 'संकल्पशाळा'.

परिसरातील अन्य गावांतील शिक्षक-मुलांना एकत्र सामावून घेणं, त्यातून मुलांना गुणवत्तापूर्ण, दर्जेदार शिक्षण देणे हा या संकल्पशाळेचा मूळ हेतू. तो सर्वार्थानं साध्य

झाला आहे. त्यापलीकडं या संकल्पशाळेला वेगळं महत्त्वही प्राप्त झालं आहे. या संकल्पशाळेत सिंदी, वलवण, चकदेव, आरव, मोरणी, मोरणी पुनर्वसित, म्हाळुंगे या गावांतील मुलांचा समावेश आहे. वाघावळे इथंही असाच प्रयोग सुरू आहे. त्यात सालोशी, पर्वत, उचाट, कांदाटबन, लामज मुरा, आकल्पे मुरा या गावांतील मुलांचा समावेश आहे.

या संकल्पशाळेच्या पूर्वतयारीसाठी विजय सावंत यांनी मोठे परिश्रम घेतले. ते सांगतात, ‘मुळात येथील ग्रामस्थांना, पालकांना ही संकल्पना पटवून देताना, त्यांचा विश्वास संपादन करणं आवश्यक होतं. त्यांना आपल्या मुलांच्या शिक्षणाची काळजी अधिक होती. आपलं गाव सोडून मुलं दुसऱ्या ठिकाणी जाणार. मग मुलांत तशी प्रगतीही त्यांना अपेक्षित होती.’ पालकांच्या अपेक्षांचे हे शिवधनुष्य सावंत सर अन् त्यांच्या सहकाऱ्यांनी लीलया पेलले.

ग्रामस्थांच्या बैठका, चर्चा, संवाद या घडामोडी सुरू झाल्या. त्यातून या संकल्पशाळेस गेल्या वर्षी पाच एकर जागा मिळाली. तिथून एक अविश्वनीय भासावा, असा प्रवास सुरू झाला. ग्रामस्थांनी जेसीबी आणला. ५० हजार रुपये खर्चून परिसराचं सपाटीकरण केलं. त्यापुढं जात ग्रामस्थांनी तब्बल १७ लाख रुपये लोकसहभागाने उभे केले. एलसीडी टीव्ही, लॅपटॉप, टॅब अशा बाबी त्यातून उभ्या राहिल्या. त्यामुळं मुलंही शिक्षणाच्या प्रवाहात आली.

जिल्हा परिषदेचे तत्कालीन ‘सीईओ’ कैलास शिंदे, संजय भागवत, शिक्षणाधिकारी प्रभावती कोळेकर, गट शिक्षणाधिकारी आनंद पळसे यांनी वेळोवेळी प्रोत्साहन दिले. जिल्हा परिषद, पंचायत समितीच्या पदाधिकाऱ्यांनी पाठीवर कौतुकाची थाप दिली.

एकूण ६८ मुलं या संकल्पशाळेत दाखल झाली आहेत. सतीश मोरे यांच्यासारख्या मुंबईस्थित उद्योजकानं या मुलांची ने-आण करण्यासाठी स्कूल बस भेट दिली आहे. या बसच्या चालकाच्या पगाराचा भार ग्रामस्थ उचलतात.

शिवसागरापलीकडं मुख्यत्वे अडचण आहे ती मोबाइल रॅजची. ‘बीएसएनएल’ची रॅज सोडली तर बाकी सारा ठणठणाट. जी रॅज उपलब्ध आहे, ती शोधतानाही मोठी पायपीट करावी लागते. एखादं झाड शोध, टेकडीवर जा, निश्चित जागा लक्षात ठेव असे प्रकार घडतात.

या साऱ्या वाटचालीत मुलांच्या पालकांचं विशेषतः महिलावर्गाचं जितकं कौतुक करावं तितकं थोडंच. मुलांच्या शिकण्याला हातभार लागावा, निधी उभा राहावा यासाठी ‘पे बॅक टू सोसायटी’ या संकल्पनेनं आकार घेतला. एका बॉक्समध्ये पालकांनी स्वेच्छेनं पैसे टाकायचे. त्याचा विनियोग मुलांच्या खर्चासाठी करायाचा हे या संकल्पनेचं स्वरूप. त्यातून तब्बल ५४ हजार ७२० रुपये उभे राहिले. त्यातून शिपाई म्हणून काम करणाऱ्या किसन जाधव यांच्या पगाराची टक्कम भागवणं शक्य झालं.

‘श्रीजी’चा मागमूसही नसतो. त्यामुळं मोबाइल स्क्रीन पाहण्यापेक्षा केवळ ऐकणं इतकंच घडतं. या समस्येवर पर्याय शोधताना केलेल्या उपायांची माहिती सावंत सर देतात. विशेषतः कोरोनाच्या काळात ऑफलाइन शिक्षणाची प्रक्रिया प्रभावीपणे राबवली गेली. ‘शिक्षक मुलांच्या दारात’ हा उपक्रम परिणामकारकपणे राबवण्यात आला. त्यासाठी शिक्षकांचे गट तयार करण्यात आले. प्रत्येकाला वार ठरवून देण्यात आले. मुलांचेही नियोजन करण्यात आले. ‘इच

वन टीच वन’ सारखी संकल्पना आखली गेली. छोट्या मुलांच्या मदतीला मोठी मुलं नेमण्यात आली. त्यामुळं शिक्षणाच्या प्रवाहात कुठंही खंड पडला नाही. कोविडकाळात मुंबईतील मंडळे, दानशूर व्यक्तींनी सॅनिटायझर, मास्कसह मुलांना शालोपयोगी साहित्य पुरवलं.

पालकांची ‘गुणवत्ता निर्धारण व संवर्धन समिती’ स्थापन करण्यात आली आहे. त्यातही महिला हिरिरीने सहभागी होताना दिसतात.

खरं तर या यशस्वी प्रवासातील ज्ञानदूत आपल्या घरापासून शेकडो किलोमीटर दूर अंतरावर असणाऱ्या गावांतील. कुणी धुळे जिल्ह्यातील, कुणी नंदुरबारचा. कुणाचा जिल्हा अकोला, तर कुणाचा पुणे. बहुतेकांच्या नोकरीचा श्रीगणेशाच शिवसागरापलीकडं झालेला. कुटुंबापासून महिनोन्महिने दूर असणारी ही मंडळी गावाच्या शाळेतच रमताना दिसतात. जणू शाळा म्हणजेच त्यांचा संसार अन् मुलं म्हणजेच त्यांचं कुटुंब. यात ज्ञानदूत शिक्षक प्रदीप दाभाडे, विनोद कुमठेकर, संतोष गायकवाड, खाशाबा कर्णे, आप्पासाहेब मोरकाणे, जयेश ठाकरे, नरेश भोये, संदीप आवारी, दशरथ भांगरे, नितीन घोरपडे, दिलीप चौधरी आदी शिक्षकांचा समावेश आहे. यातील किती जणांना भविष्यात पुरस्कार मिळतील, चांगल्या कामाच्या वेतनवाढी मिळतील, सत्कार होतील हे काळ ठरवेल. मात्र आजच्या घडीला या दुर्गम भागातील पालकांच्या, मुलांच्या मनात त्यांनी निर्माण केलेलं अढळ स्थान या सर्वांहून मोठं आहे, हे नक्कीच!

कोरोनाकाळातील परीक्षांचे आव्हान पेलताना

मार्च २०२० मध्ये आपल्या देशात कोरोना विषाणूचे आगमन झाले. हा नवीनच आजार होता. त्याने जगात हाहाकार माजवला. आपल्या देशातही सर्व क्षेत्रांवर त्याने अतिक्रमण केले. शाळा, महाविद्यालये, कारखाने बंद झाले. हातावर पोट असणाऱ्यांचे रोजगार गेले. मग त्यांनी मूळ गावी स्थलांतर केले. जीवनाच्या सर्वच क्षेत्रांवर जसा परिणाम झाला तसा तो शिक्षणक्षेत्रावरही झाला. शाळा बंद झाल्याने अभ्यासक्रम कसा पूर्ण होणार ? मुलांच्या पुढील शिक्षणाचे काय ? असे प्रश्न निर्माण झाले. मग त्यावर ऑनलाइन शिक्षणाचा उपाय निघाला. या ऑनलाइन शिक्षणातही काही समस्या निर्माण झाल्या. त्यांवर उत्तरे शोधण्याचा प्रयत्न सुरु झाला. महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळानेही परिस्थितीअनुसरुप काही निर्णय घेतले, धोरणे आखली.

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ

शैक्षणिक वर्ष २०२१-२२ सुरु झाले तरी कोरोनाचा प्रभाव सुरुच होता. त्यामुळे शाळा- महाविद्यालये बंदच होती. मुलांचे ऑनलाइन शिक्षण सुरु होते पण त्यात नेहमीच्या शालेय जीवनातला आनंद नव्हता. मुले घरात जखडून पडली होती. खेळ, व्यायाम, गप्पा, चर्चा यांना बऱ्याच प्रमाणात पूर्णविराम मिळाला होता. मुले चिडचिड करू लागली होती. ऑनलाइन शिक्षणाने त्यांच्या बऱ्याच शंकांचे निरसन होत नव्हते. त्यामुळे आकलनही होत नव्हते व अभ्यासक्रम बोजड वाटत होता. मग समाजात चलबिचल सुरु झाली. शिक्षणतज्ज्ञ विचार मांडू लागले. अभ्यासक्रम कमी व्हावा अशी अपेक्षा बोलून दाखवली जाऊ लागली. म्हणून महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळाने काही विद्यार्थिहिताचे निर्णय घेतले.

सन २०२२च्या फेब्रुवारी - मार्च महिन्यांत कोविड-१९ची साथ आटोक्यात आली. या साथीवर संशोधन होऊन लस निघाली. देशभर मोठ्या प्रमाणात लसीकरण मोहीम राबवण्यात आली आणि कोविड-१९ची साथ नियंत्रणात आली. दोन वर्षे ऑनलाइन शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांची परीक्षा घेण्याचे ठरले. विशेषतः दहावी व बारावीच्या विद्यार्थ्यांच्या परीक्षेचा व मूल्यमापनाचा प्रश्न सोडवण्यात आला व मोठ्या प्रमाणावरील विद्यार्थी संख्येचा व भौतिक सुविधेतील अडचणींचा विचार करून ऑफलाइन परीक्षा घेण्याचा निर्णय झाला.

परीक्षा फेब्रुवारी - मार्च २०२०

कोविड-१९ विषाणूचा प्रादुर्भाव वाढल्यामुळे फेब्रुवारी- मार्च २०२० माध्यमिक शालान्त प्रमाणपत्र परीक्षेचा (इ. १० वी) सामाजिक शास्त्रे पेपर- २ भूगोल विषयाची परीक्षा रद्द करण्यात आली.

दि. २२ मार्च २०२० रोजी मा. पंतप्रधानांनी केलेल्या आवाहानानुसार जनता कर्फ्यू पाळण्यात आला होता. त्यानंतर दि. २३ मार्च रोजी मध्यरात्रीनंतर देशव्यापी लॉकडाउन घोषित करण्यात आला. तोपर्यंत इयत्ता

१२वीची परीक्षा पूर्ण झाली होती परंतु इयत्ता १०वी व इयत्ता १२वी परीक्षेच्या उत्तरपत्रिकांचे मूल्यांकनाचे काम चालू होते.

उत्तरपत्रिका मूल्यांकनाचे काम करणाऱ्या शिक्षकांना लॉकडाउनमध्ये राज्य शासनाचे वतीने प्रवासास मुभा देण्यात आली होती. त्यासाठी विशेष ओळखपत्रे व ई पास सुविधा उपलब्ध करून देण्यात आलेली होती. लॉकडाउन व संचारबंदीमुळे उत्तरपत्रिकांचे परीक्षण व नियमन करण्यासाठी शिक्षकांना उत्तरपत्रिका तपासणीसाठी घरी देण्यात आल्या होत्या. तपासलेल्या उत्तरपत्रिका नियामकाकडून संकलनासाठी विभागीय मंडल स्तरावर जिल्हानिहाय व तालुकानिहाय केंद्रांची निर्मिती करण्यात आली होती. मंडळाच्या कर्मचाऱ्यांनी उत्तरपत्रिका व काउंटर फाइल्स सुरक्षितपणे व आरोग्य विभागाच्या सर्व सूचनांचे तंतोतंत पालन करून विभागीय मंडळात पोहोचवण्याची जबाबदारी पार पाडली.

इयत्ता १०वी परीक्षेच्या भूगोल विषयाची परीक्षा विभागामार्फत इयत्ता १०वी भूगोल विषयास सरासरी गुणदान करण्यात आले.

कोविड-१९ विषाणूमुळे निर्माण झालेली कठीण, गंभीर व आपात्कालीन परिस्थिती विचारात घेता मंडळाने माध्यमिक शालान्त प्रमाणपत्र (इ. १० वी) परीक्षेचा निकाल २९ जुलै २०२० रोजी व उच्च माध्यमिक प्रमाणपत्र (इ. १२ वी) परीक्षेचा निकाल १६ जुलै २०२० मध्ये जाहीर करण्यात आला. गुण पडताळणी, उत्तरपत्रिकेची छायाप्रत, पूनमूल्यांकन इत्यादी सुविधा पहिल्यांदाच ऑनलाइन पद्धतीने उपलब्ध करून देण्यात आली होती.

पुरवणी परीक्षेचे आयोजन नोव्हेंबर-डिसेंबर २०२०मध्ये करण्यात आले. सदर परीक्षा शासन व आरोग्य विभागाने कोविड-१९ विषाणूच्या प्रादुर्भावाच्या पार्श्वभूमीवर घालून दिलेल्या नियम व अटींनुसार प्रचलित पद्धतीनुसार ऑफलाइन घेण्यात आली. तथापि, सदर कालावधीतही कोविड-१९ विषाणूचा प्रादुर्भाव चालूच होता, परंतु शासनाच्या व आरोग्य विभागाच्या मार्गदर्शक सूचना विचारात घेऊन हेदेखील आव्हान स्वीकारून परीक्षा घेणे व निकाल जाहीर करणे हे काम करण्यात आले.

२०२१ च्या परीक्षेचे नियोजन

सन २०२१ मध्ये आयोजित इ. १०वी व इ. १२वी परीक्षांसाठी कोविड-१९ विषाणू प्रादुर्भावाच्या पार्श्वभूमीवर शासन निर्णयाद्वारे अभ्यासक्रमात २५ टक्के कपात करण्यात येऊन ७५ टक्के अभ्यासक्रमावर आधारित परीक्षा घेण्यात आली. प्रचलित पद्धतीने इ. १० वी व इ. १२ वी ऑफलाइन परीक्षेची तयारी राज्य मंडळाकडून करण्यात आली होती. तथापि, कोविड १९ विषाणूचा वाढता प्रादुर्भाव विचारात घेऊन शासनाने सदर परीक्षा रद्द करण्याचा निर्णय घेतला. सन २०२१ माध्यमिक शालान्त प्रमाणपत्र (इ. १० वी) परीक्षेचे मूल्यमापन करण्याकरिता मूल्यमापन कार्यपद्धती निश्चित करण्यात आली होती.

श्रेणीसुधार योजनेअंतर्गत नोंदणी केलेल्या विद्यार्थ्यांचे मूल्यमापनाबाबत शासन निर्णयातील तरतुदी लक्षात घेऊन निकाल तयार करण्यासाठी विद्यार्थी

तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने तत्पर कार्यवाही

प्रथमच परीक्षा व मूल्यमापन प्रक्रियेबाबतची प्रत्येक बाब विद्यार्थी, पालक, शाळा व सर्व शासकीय यंत्रणांना उपलब्ध करून दिली व पुढील कार्यवाहीची दिशा ठरवून त्याप्रमाणे सूचना निर्गमित करण्यात येत होत्या, परंतु कोविड विषाणूचे सावट कायम होतेच; तरीपण मूल्यमापनाच्या कार्यवाहीसाठी संगणक प्रणाली उपलब्ध करून देण्यात आली. मूल्यमापन कार्यपद्धतीसंदर्भात विभागीय मंडळ स्तरावर हेल्पलाइन उपलब्ध करून देण्यात आली. मूल्यमापन कार्यपद्धतीसंदर्भात मंडळामार्फत यू-ट्यूबवर चॅनेलवर प्रशिक्षण आयोजित करण्यात आले होते. सदर प्रशिक्षणाचा व्हिडिओ लिंकद्वारे पाहण्यासाठी उपलब्ध करून देण्यात आला.

प्रकारानुसार व विषयनिहाय आवश्यक असणारी परिशिष्टे व मूल्यमापन कार्यपद्धतीचा तपशील तयार करण्यात आला. सदर परिपत्रके, परिशिष्टे व तपशील सर्व विभागीय मंडळामार्फत त्यांच्या कार्यक्षेत्र येणाऱ्या उच्च माध्यमिक शाळा, कनिष्ठ महाविद्यालयांना पाठवण्यात आला व संकेतस्थळावरही उपलब्ध करून देण्यात आला होता.

उच्च माध्यमिक शाळा, कनिष्ठ महाविद्यालयामार्फत विद्यार्थ्यांना विषयनिहाय केलेले गुणदान व मंडळाच्या धोरणानुसार देय असलेल्या अन्य सवलतीच्या गुणांचा लाभ प्रचलित पद्धतीनुसार देऊन तसेच मंडळाचे उत्तीर्णतेचे सर्व निकष विचारात घेऊन उच्च माध्यमिक प्रमाणपत्र (इ. १२ वी) परीक्षेचा निकाल ३ ऑगस्ट २०२१ व माध्यमिक शालान्त प्रमाणपत्र

(इ. १० वी) परीक्षेचा निकाल १६ जुलै २०२१ रोजी जाहीर करण्यात आला. सन २०२१ परीक्षेच्या मूल्यमापन पद्धतीमध्ये श्रेणीसुधार योजनेअंतर्गत प्रविष्ट झालेल्या परीक्षार्थ्यांचा निकाल जाहीर करण्यात आला नव्हता. म्हणून या परीक्षार्थ्यांसाठी श्रेणीसुधार योजनेअंतर्गत प्रविष्ट होणाऱ्या विद्यार्थ्यांना सप्टेंबर-ऑक्टोबर २०२१मध्ये आयोजित केलेल्या पुरवणी परीक्षेत तिसरी संधी देण्याचा निर्णय घेण्यात आला होता. पुरवणी परीक्षेचे आयोजन सप्टेंबर-ऑक्टोबर २०२१मध्ये करण्यात आले होते.

परीक्षा मार्च-एप्रिल २०२२

माध्यमिक शालान्त प्रमाणपत्र (इ. १० वी) उच्च माध्यमिक प्रमाणपत्र (इ. १२ वी) परीक्षा केंद्र व राज्य शासनाने तसेच आरोग्य विभागाने वेळोवेळी निर्गमित केलेल्या मार्गदर्शन सूचनांचे काटेकोरपणे पालन करण्याच्या अधीन राहून इ. १० वी व इ. १२ वी परीक्षा ऑफलाइन पद्धतीने माहे एप्रिल २०२२मध्ये आयोजित करण्यास मान्यता देण्यात आली. परीक्षांचे वेळापत्रक मंडळाच्या संकेतस्थळावर जाहीर करण्यात आले होते.

उच्च माध्यमिक प्रमाणपत्र (इ. १२ वी) लेखी परीक्षा दि. ४-३-२०२२ ते ७-४-२०२२ या कालावधीत तसेच प्रात्यक्षिक व तोंडी, प्रात्यक्षिक, श्रेणी परीक्षा, प्रकल्प व तत्सम परीक्षा दि. १४-२-२०२२ ते दि. ३-३-२०२२ या कालावधीत आयोजित करण्यात आली होती. विद्यार्थी कोरोनाबाधित झाल्यामुळे अथवा अन्य वैद्यकीय, अपरिहार्य कारणांमुळे तोंडी, प्रात्यक्षिक परीक्षेस प्रविष्ट होऊ शकला नाही तर अशा विद्यार्थ्यांसाठी लेखी परीक्षेनंतर पुनश्च संधी देण्यात आली होती. म्हणजेच प्रत्येक वेळी विद्यार्थ्यांस संधी देण्यात आली. याच प्रकारे दहावीच्या परीक्षादेखील घेण्यात आल्या.

परीक्षा कालावधीत विद्यार्थी, पालक व संबंधित घटकांचे सोयीसाठी राज्य मंडळस्तरावर व तसेच विभागीय मंडळस्तरावर जिल्हानिहाय समुपदेशकांची नियुक्ती करण्यात आली होती. तसेच ज्या संशोधन शैक्षणिक परिषद, महाराष्ट्र राज्य, पुणे यांचे वतीने ५०० समुपदेशकांची नियुक्ती करण्यात आली होती. समुपदेशनाद्वारे परीक्षा होणार की नाही तसेच कसा पद्धतीने होणार, अभ्यासक्रम व मूल्यमापन कसे होणार या बाबतच पालक व विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करण्यात आले. त्यामुळे विद्यार्थ्यांच्या मनावरचे भीतीचे मळभ दूर करण्याचा प्रयत्न करून एक आत्मविश्वास निर्माण केला.

कोविड-१९ विषाणूच्या प्रादुर्भावाच्या पार्श्वभूमीवर विद्यार्थ्यांना निर्माण झालेल्या अडचणी लक्षात घेता ऑफलाइन पद्धतीने आयोजित परीक्षांसाठी पुढील उपाययोजना करण्यात आलेल्या आहेत.

- १) नेहमीपेक्षा सुमारे १५ दिवस उशिराने आयोजन करण्यात आले होते.
- २) शाळा, कनिष्ठ महाविद्यालय स्तरावर परीक्षा केंद्र, उपकेंद्र देण्यात आले होते.
- ३) ७५ टक्के अभ्यासक्रमावर आधारित लेखी परीक्षेचे आयोजन करण्यात आले होते.
- ४) किमान ४० टक्के प्रात्यक्षिकांवर आधारित प्रात्यक्षिक परीक्षेचे, गृहपाठाचे नियोजन करण्यात आले होते.
- ५) तोंडी परीक्षा, अंतर्गत व तत्सम मूल्यमापन या बाबत मूळ आराखडा विचारात घेऊन सुलभता ठेवण्याची शाळा, कनिष्ठ महाविद्यालयांना मुभा देण्यात आलेली होती.
- ६) लेखी परीक्षेच्या ७० ते १०० गुणांच्या पेपरसाठी ३० मिनिटे जादा वेळ, तसेच ४० ते ६० गुणांच्या पेपरसाठी १५ मिनिटे जादा वेळ देण्यात आलेला होता.

- ७) प्रात्यक्षिक परीक्षेसाठी अंतर्गत व बहिःस्थ परीक्षक संबंधित शाळा, कनिष्ठ महाविद्यालयामधून नियुक्त करण्यात आलेले होते.
 - ८) विद्यार्थी व संबंधित घटकांसाठी कोविड-१९ संदर्भात सर्व सूचनांचे पालन करण्यासाठी मार्गदर्शक सूचना देण्यात आल्या असून त्याचे पालन करणे अनिवार्य असल्याचे कळवण्यात आले आहे.
 - ९) परीक्षेदरम्यान कोविड-१९च्या अनुषंगाने शासन व आरोग्य विभागाच्या सर्व मार्गदर्शक सूचनांचे पालन करण्याबाबत सूचना देण्यात आलेल्या आहेत.
 - १०) विद्यार्थ्यांना परीक्षा सुरू होण्यापूर्वी किमान एक ते दीड तास अगोदर थर्मल स्क्रनिंगसाठी परीक्षा केंद्रावर हजर राहणे आवश्यक करण्यात आले होते.
 - ११) सदर परीक्षेकरीता परीक्षेच्या आदल्या दिवसापर्यंत परीक्षा आवेदनपत्र सादर करण्यास शासनाने परवानगी दिलेली होती. तसेच याकरिता असणारे विलंब शुल्क माफ करण्यात आले होते.
 - १२) कोविड-१९ विषाणूच्या प्रादुर्भावामुळे या शैक्षणिक वर्षात क्रीडा स्पर्धांचे आयोजन झाले नसल्याने मार्च-एप्रिल २०२२ परीक्षेकरीता प्रविष्ट होणाऱ्या इ. १० वी च्या विद्यार्थ्यांसाठी इ. ७ वी व इ. ८ वी मध्ये सहभागी झालेल्या स्पर्धेचे प्रावीण्य विचारात घेण्यात आले होते. तसेच इ. १२ वी च्या विद्यार्थ्यांसाठी इ. ९ वी व इ. १० वीमध्ये सहभागी झालेल्या स्पर्धेचे प्रावीण्य विचारात घेण्यात आले होते.
- मार्च-एप्रिल २०२२मध्ये आयोजित होणारी इ. १०वी व इ. १२ वीची परीक्षा ऑफलाइन स्वरूपात प्रचलित पद्धतीने घेतली जाणार असल्यामुळे काही घटकांनी सदर परीक्षा पद्धतीवर विरोध केला. परीक्षेस विरोध करण्याकरिता सोशल मीडियाद्वारे तसेच रस्त्यावर उतरून काही प्रमाणात आंदोलने करण्यात आली होती. तसेच काही पालकांनी मा. सर्वोच्च न्यायालय व मा. उच्च न्यायालय, मुंबई खंडपीठ औरंगाबाद येथे जनहितार्थ याचिका दाखल केल्या होत्या. तथापि सदर दोन्ही याचिका मा. न्यायालयाने रद्दबातल करून मंडळास जाहीर केलेल्या कार्यक्रमानुसार परीक्षा घेण्यास परवानगी दिली.

तसेच एका पालकाने मा. राज्य मानवाधिकार आयोग यांच्याकडे तक्रार दाखल करून ऑनलाइन परीक्षा घेण्याची मागणी केली होती, परंतु मा. आयोगाने सदर तक्रारीची दखल घेतली नाही. याचे प्रमुख कारण म्हणजे परीक्षेवरील विश्वास, विद्यार्थ्यांचे दडपण कमी करणे, ऑफलाइन परीक्षेतील संभाव्य धोके टाळणे व संपूर्ण यंत्रणेवरील विश्वास हेच मुख्य कारण होते व हे आढावात्मक काम स्वीकारले.

प्रतिकूल परिस्थितीत इ. १०वी व इ. १२वी परीक्षांचे आयोजन राज्य मंडळाने विभागीय मंडळामार्फत करून सदर परीक्षांचे निकाल मा. सर्वोच्च न्यायालयाचे निर्देशानुसार निर्धारित मुदतीत म्हणजे दि. १० जूनपूर्वी इ. १२ वी परीक्षेचा निकाल दि. ८ जून २०२२ रोजी जाहीर केला. तसेच इ. १० वी परीक्षेचा निकाल दि. १७ जून २०२२ रोजी जाहीर करण्यात आला आहे.

एकंदरीत राज्य मंडळाचे संबंध परीक्षेच्या माध्यमातून विद्यार्थी व हितसंबंधी पालक अशा बहुसंख्या लोकांशी येतो.

संकटकालीन परिस्थितीत मंडळाने त्या त्या वेळी योग्य तेच निर्णय घेऊन समाजाच्या प्रति साहचर्याची वृत्ती असल्याचे दाखवून दिले. समाजाभिमुख विचाराचेही दर्शन घडवले. अप्रत्यक्षपणे मंडळाने शिक्षणाचे अत्युच्च ध्येय विद्यार्थीकेंद्रित शिक्षण हेच असल्याचे सिद्ध केले.

सत्यमची सायकल – चढता- उतरता क्रम शिकण्याचा रंजक प्रवास

चौकस वृत्ती, निरीक्षण क्षमता, खेळकरपणा ही तर मुलांची स्वभाववैशिष्ट्येच असतात. स्थायीभाव पण म्हणतो आपण त्याला. अशा गुणांचा जितका अधिक विकास होईल तेवढे शिकणे सहज- सुलभ सोपे होते. मुलांमध्ये उत्साह भरणे, त्यांच्यातील उपजत गुणांना खतपाणी घालून सुप्त क्षमता फुलवणे, याचे ज्ञान आणि भान असणारी व्यवस्था सक्षम कृतिशील व उत्साही असायला हवी. कुटुंब आणि शाळा अशा संस्कार केंद्रामधून छोट्या मुलांची, भावी समाजाची जडणघडण होत असते. शिक्षक हा मुलांचा शाळेतला पालक आणि पालक हे मुलांचे घरातील शिक्षक होय. मुलांच्या उज्वल भविष्यासाठी दोघांनाही 'शिक्षक - पालक' अशा दुहेरी भूमिका एकाच वेळी निभावता आल्या पाहिजेत.

रवींद्र अशोक जंगम

जि. प. केंद्र शाळा निंबळक, ता. फलटण, जि. सातारा
संपर्क : ९८६०२२८६३३

कोविडच्या प्रदीर्घ बंदनंतर मुले शाळेत येऊ लागली आणि शाळेला चैतन्य आले. मुलांना सूर प्राप्त झाला आणि शिक्षक आनंदून गेले. उपलब्ध वेळेत मुलांना समजून उमजून घेत शिक्षण प्रक्रिया पुढे नेताना तारेवरची कसरत जरूर करावी लागत आहे. मात्र शाळा बंदमुळे निर्माण झालेली लर्निंग लॉसची गर्ता मिटवण्यासाठी शिक्षक - विद्यार्थी पालक यांच्यातील सुसंवाद, छोटे मोठे उपक्रम, योजलेले अध्ययन अनुभव कामी येतीलच येतील असा विश्वास वाटतो.

मी आमच्या निंबळकच्या केंद्र शाळेत राबवलेला उपक्रम आणि त्यावरून आलेल्या विविध अनुभवांनी आनंद मिळाला आणि खूप काही शिकायला मिळाले. खरे तर शाळेची पायरी चढली नाहीत अशी मुले, औपचारिक शिक्षणाची सुरुवात ज्यांना 'शाळा बंद - शिक्षण सुरू' अशा तऱ्हेने करावी लागली. तो पहिलीचा वर्ग माझ्याकडे आला. गेली दीड पावणेदोन वर्षे गृहभेटीच्या माध्यमातून; ऑनलाइन तासिकेतून काम सुरू होते. आता प्रत्यक्ष शाळा सुरू झाल्याने काही गोष्टी आणि संकल्पना समजून देणे-घेणे सोपे

झाले. या वर्गाला संख्यांचा चढता व उतरता क्रम शिकवणे आनंददायी व्हावे, असे मला वाटत होते. नावीन्यपूर्ण कृतीयुक्त पद्धतीने आणि मुलांनी स्वकल्पनेतून शिकावे, ते दृढ होईल ही माझी धारणा.

जशा आपण पायऱ्या चढत चढत वर जातो, तो आपला चढता क्रम आणि पायऱ्या उतरत खाली येतो. म्हणजे सुरुवातीला मोठ्या ठिकाणी असतो, तिथून खाली कमी उंचीवर यायचे, हा उतरता क्रम हे नेहमीचे स्पष्टीकरण दिलेच पण मुलांना काय सुचते का, वेगळ्या पद्धतीने काही मांडणी करून

चढता उतरता क्रम दाखवता येईल का हा प्रश्न मुलांपुढे छोटे आव्हान म्हणून ठेवला. काही दिवस याबाबत पाठपुरावा केला. संवाद साधला. कुणाला कशाची आवड आहे, कुणाच्या घरी काय उपलब्ध आहे, याचा मला अंदाज होताच. मुलांनी त्यांच्या घरी किंवा शाळेत रचना, मांडणी करावी. जे काही केले त्याबाबत सादरीकरण करावे. जमल्यास त्याचा व्हिडिओ फोटो व्हाट्सअप ग्रूपवर टाकावा असे ठरले.

विद्यार्थ्यांच्या विचारांना गती येऊ लागली. विराजने तीन डबे घेऊन ते लहान, मध्यम, सगळ्यात मोठा या क्रमाने मांडले. स्वराजने वह्यांचे गटू घेतले. ते पाच वह्यांचा गटू, सात वह्यांचा गटू नंतर अकरा वह्यांचा गटू असे मांडले. पुन्हा उलट पद्धतीने मांडले. मेघराजच्या घरी माठ (डेरा) उपलब्ध असल्याने त्याने छोटी गुंडगी, गाडगे, माठ अशी रचना केली. अस्मिताच्या दारात विविध फुलझाडांचा ताटवा; तिने दहा, तेरा आणि अठरा फुलांचा हार बनवून योग्य क्रमाने मांडणी करून दाखवली. आयुषने त्याच्या शेतात पिकणाऱ्या मालाची मदत घेतली. लसणाचे तीन ढीग केले. प्रत्येक ढिगातील लसणाची संख्या मोजली आणि ढीग पुढे मागे सरकवून चढत्या उतरत्या क्रमाने ते ओळीत ठेवून दाखवले. प्रत्येक ढिगात किती लसून, हे त्याने फरशीवर लिहिले.

अथर्वने झाडाची पाने उपयोगात आणली. अमृताने पाण्याच्या बाटल्यांचा उपयोग केला. राजनंदिनी व यशने चिंचोक्यांचे ढीग करून चढत्या उतरत्या क्रमाने मांडणी करून दाखवली.

वीणाने घरातल्या पुड्यातून शेंगदाणे घेतले. तीन ढीग केले. प्रत्येक ढिगात शेंगदाणे होते ३०, ५४ आणि १९. तिने ते तीन बशांमध्ये ठेवून चढत्या क्रमासाठी १९, ३०, ५४ आणि उतरत्या क्रमासाठी ५४, ३०, १९ अशी मांडणी करून व्हिडिओ पाठवला. हंसराजने खेळण्याच्या बॉक्समधून सगळी खेळणी काढली. बाळाची, त्याची आणि ताईची खेळणी असे गट करून ती मोजली आणि त्यानुसार चढता- उतरता क्रम करून दाखवला.

ओमला क्रिकेटची भारी आवड. त्याच्याकडे प्लास्टिक आणि लाकडी अशा चार बॅट्स आहेत. प्रत्येकाची किंमतपण त्याला माहिती आहे. ५० रु., ९० रु, ७५ आणि रु. ४० रुपये या किंमती विचारात घेऊन त्याने चढता- उतरता क्रम दाखवला.

आर्या आणि अवधूत यांनी त्यांच्याकडे असणाऱ्या फळझाडांची संख्या मोजली. घरासमोर, घरामागे आणि शेतात असणारी फळझाडे, अनुक्रमे ११, ५ आणि २३ होती. त्यावरून त्यांनी मांडणी केली.

मुलांची कल्पकता फुलत होती. खरे तर एक दुसऱ्याकडून प्रेरणा घेत एकमेकांचे पाहून आपणही काहीतरी करायचे, असे मुलांना राहून राहून वाटत होते.

सत्यम तर अगदी उत्साही मुलगा. काय करू काय नको, असे त्याला नेहमीच झालेले असते. सायकल फिरवायचा तर त्याला भारी नाद. कमी वयात तो एवढ्या सहजतेने सायकल चालवतो, याचे मला नेहमीच आश्चर्य वाटते. कमी जागेत सायकल गोल फिरवताना, अचानक वळवताना मी त्याला बघितलंय. “जपून सायकल चालवायची हं!” असेही माझे त्याला सांगून झालेय. सायकलवरचा त्याचा वावर अगदी लीलया असतो. या वाढदिवसाला घरच्यांनी त्याला नवी सायकल घेतली. शाळेत आल्यावर माझ्या जवळ येऊन त्याने लाडेल्लाडे आग्रहाने सांगितले, “शाळा सुटल्यावर माझ्या घराजवळ थांबून माझी सायकल बघून जावा.

एकदम भारी आहे सात हजाराची.” “वेळ नाही मला, मी गडबडीत आहे, पुन्हा येईन केव्हा तरी” असे मी म्हणू शकलो नाही.

शाळा सुटल्यावर सत्यमची लगबग सुरू झाली. “जपून ठेवायची म्हणून घरात ठेवली आहे, लगेच घेऊन येतो” असे म्हणत तो घरी पळाला आणि काही वेळात सायकल घेऊन माझ्यापुढे हजर. सायकल वयाच्या आणि उंचीच्या मानाने मोठी होती. यावर तो म्हणतो कसा, “मोठीच बरी! कारण मी आता मोठा होणार आहे ना!”

मी विचारले, “तुझ्या जुन्या सायकलचे काय ?”

“ती मला लहान वाटते आणि सारखी बिघडते.”

तो म्हणाला, “ती लहान आहे आणि ही मोठी... यावरून तुला काही करता येईल का ?” माझा पुढचा प्रश्न “हा हा करतो”, असे चमकून म्हणत सायकलवर टांग टाकून तो निघालाही.

मी घरी आलो. कामातून मोकळे झाल्यावर फोन हातात घेतला. त्याने व्हाट्सअपवर फोटो पाठवले होते. मी उघडून पाहिले. त्याचे अजून दोन मित्र आणि अजून दोन सायकलींचा उपयोग करून त्याने चढता उतरता क्रम करून दाखवला होता. एका फोटोत उंचीनुसार तिघे उभे आहेत. दुसऱ्या फोटोत उंचीनुसार तीन सायकल एकामागे एक उभ्या केल्या आहेत आणि तिसऱ्या फोटोत या उंचीनुसार उभ्या केलेल्या सायकलवर हे तिघे मित्र उंचीनुसार छान पोज देऊन बसले आहेत.

मी एकदम खूश. भारी कल्पना लढवताहेत मुले, या भावनेने सुखावून गेलो. एखाद्या कृती उपक्रमाने सगळे परिपूर्ण आणि पूर्णत्वाने होते. असेही मला सांगायचे नाही पण नक्कीच त्याची खूप मदत होते. तो राबवत असताना चढउतार येतात. गतीही येते. सत्यमच्या सायकलवर मनाने सवार होऊन कधी चढाने तर कधी उताराने सायकल स्वारीचा वेगळा आनंद मी घेत होते.

प्रवास शैक्षणिक गुणवत्तावाढीचा ...

गुणवत्तेचा विकास हा स्थूलाकडून सूक्ष्माकडे होत असतो. विद्यार्थ्यांमध्ये नवनवोन्मेषशालिनी प्रजा प्राप्त करून देण्यासाठी सृजनशीलता, नावीन्यता व कार्यकारण भावाने विचार करण्याच्या क्षमतेची आवश्यकता आहे. नव्या युगातील जीवनकौशल्य विद्यार्थ्यांपर्यंत सक्षमतेने पोहोचवणे गरजेचे आहे. मूल शिकते रहावे व शाळेमध्ये टिकते रहावे हे उद्दिष्ट समोर ठेवून शिक्षण व्यवस्थेतील विद्यार्थी, शिक्षक, केंद्रप्रमुख तसेच पर्यवेक्षकीय यंत्रणेतील सर्व घटक यांना एकसंध बांधून ठेवणारी महत्वाची जिल्हास्तरीय संस्था म्हणून जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था पुणे कार्यरत आहे. या संस्थेच्या विविध गुणवत्तापूर्ण उपक्रमांचा हा परिचय..

डॉ. शोभा खंदारे

प्राचार्य, जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था, पुणे
संपर्क : ९४२०८३६९१८

पुणे जिल्ह्यात सुमारे ३६०० पेक्षा अधिक जिल्हा परिषदेच्या प्राथमिक शाळा असून ११००० पेक्षा अधिक शिक्षक या शाळांमधून अध्यापनाचे काम करत आहेत. शहरी व ग्रामीण भागात सर्व माध्यमे सर्व व्यवस्थापनाच्या ७२०० पेक्षा अधिक शाळा कार्यरत आहेत. केंद्र व राज्य शासन निर्णय व धोरणांनुसार पुणे जिल्ह्यात शैक्षणिक गुणवत्ता वाढीकरिता निपुण भारत अभियान, शाळापूर्व तयारी, पायाभूत साक्षरता व संख्या ज्ञान तसेच स्टार प्रकल्पांतर्गत मुख्याध्यापक, CRC, BRC सक्षमीकरण, शाळाप्रवेशोत्सव, निष्ठा प्रशिक्षण, पायाभूत साक्षरता सर्वे, आदर्श शाळा उपक्रम, सेतू अभ्यासक्रम, कला उत्सव, विज्ञान प्रशिक्षण, इंग्रजी, गणित, भाषा प्रशिक्षण, कृती संशोधन व नवोपक्रम इत्यादी वेगवेगळे कार्यक्रम राबविले जात आहेत. पुणे ग्रामीण, पुणे व पिंपरी चिंचवड महानगरपालिकेच्या स्थानिक शैक्षणिक गरजा निश्चित करून जिल्हास्तरावर गुणवत्ता वाढीसाठी विविध उपक्रम यशस्वीपणे घेतले जात आहेत.

पुणे जिल्हा परिषदेचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी श्री. आयुष प्रसाद, जिल्हा परिषद शिक्षण विभाग व जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्था यांच्या समन्वयाने पालक मंत्री शाळा सुधार कार्यक्रम, पंचसूत्री कार्यक्रम व १० कलमी कार्यक्रमांच्या माध्यामांतून शाळांच्या भौतिक सुविधा व गुणवत्ता वाढ यासारख्या महत्त्वपूर्ण बाबींवर भर देण्यात आलेला आहे. यासाठी अध्ययन स्तर निश्चिती, सजगता, शिष्यवृत्ती परीक्षा तयारी, सामान्य ज्ञान, सुंदर हस्ताक्षर, इंग्रजी अध्ययन समृद्धी, शिक्षक सक्षमीकरण, विद्यार्थी कला गुणांचा विकास आदी उपक्रम राबवण्यात आले आहेत.

दरमहा शिक्षण परिषदेचे आयोजन करून जिल्ह्यामधील १०० टक्के शिक्षकांपर्यंत नवनवीन शैक्षणिक बदल, गुणवत्ता वाढीचे उपक्रम तसेच NAS, FLS, PGIचे माहिती विश्लेषण, विद्यांजली पोर्टल, भाषा व गणित पेटीमधील साहित्याचा वापर, शिक्षक पर्व अंतर्गत गणित मराठी इंग्लिश विषयाचे नमुना पाठ सादरीकरण आदीं बाबत आधुनिक

तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने माहिती देऊन शिक्षकांना अद्ययावत ठेवण्यात येते.

जिल्ह्यामध्ये अनेक प्रयोगशील शिक्षक आहेत. त्यांनी राबवलेले नावीन्यपूर्ण उपक्रम सर्व शिक्षकांपर्यंत पोहचणे गरजेचे आहे. चांगल्या, उपयुक्त उपक्रमांचे सार्वत्रिकीकरण होऊन त्यांचे कौतुक होणे आवश्यक वाटते. यासाठी पुणे जिल्हा परिषदेचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी श्री. आयुष प्रसाद यांच्या मार्गदर्शनाखाली व ओपन लिंक फौंडेशन यांच्या सहकार्याने 'विनोबा अॅप' (Vinoba app) ची निर्मिती हे वैशिष्ट्यपूर्ण काम करण्यात आले आहे. 'विनोबा अॅप' हे पुणे जिल्ह्यामधील शिक्षणक्षेत्राकरिता उत्तम sharing platform आहे. जिल्हा परिषदेतील ११४९२ पैकी ११२११ शिक्षकांनी म्हणजे ९८ टक्के शिक्षकांनी या अॅपवर आपली नोंदणी केलेली आहे. शाळा स्तरावर शिक्षकांनी राबवलेले विविध उपक्रम, या उपक्रमांची माहिती, फोटो व व्हिडीओ शिक्षक 'विनोबा अॅप' वर अपलोड करू शकतात, पाहू शकतात.

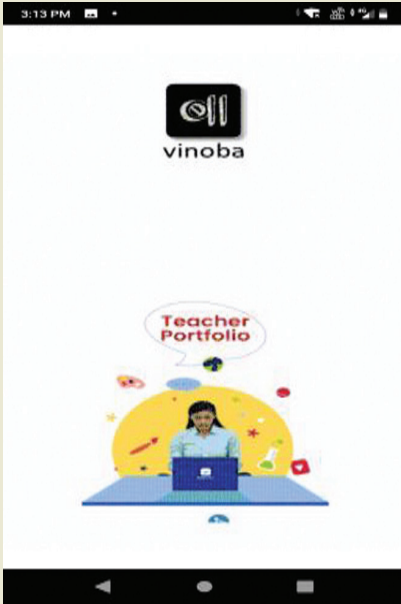
राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषदेच्या वार्षिक दिनदर्शिकेचा आधार घेऊन विषयनिहाय साप्ताहिक दिनदर्शिका तयार करण्यात आलेली आहे. दैनंदिन अध्यापनात याचा उपयोग शिक्षक करताना दिसतात. शासनाची विविध परिपत्रके, जिल्हा परिषद व 'डायट'कडील प्रशिक्षणविषयक सर्व पत्रे विनोबा अॅपच्या माध्यमातून एकाच ठिकाणी उपलब्ध करून दिली जातात. त्यामुळे मुख्याध्यापक, शिक्षक व पर्यवेक्षकीय यंत्रणा यांना माहितीच्या देवाणघेवाणीसाठी या अॅपचा उपयोग होतो. माहिती संकलनासाठीच्या विविध links या अॅपच्या माध्यमातून शिक्षकांपर्यंत पोहचवल्या जातात. 'पालक मंत्री शाळा सुधार कार्यक्रमा' अंतर्गत जिल्ह्यात ४१० शाळा निवडण्यात आल्या. या शाळांमधील सुमारे ३३०० शिक्षकांची आशयआधारित ऑनलाईन चाचणी 'विनोबा अॅप'द्वारे प्रायोगिक तत्वावर दोन टप्प्यांत घेण्यात आलेली होती. तसेच या शाळांमधील मुख्याध्यापकांकडून भौतिक सुविधा व

उपक्रमांची माहिती या ॲपच्या माध्यमातून संकलित करण्यात आलेली होती. या माहितीचे विश्लेषण करून मुख्याध्यापक व शिक्षकांना प्रशिक्षण दिले गेले. पुणे जिल्हा परिषदेचे मुख्य कार्यकारी अधिकारी यांच्या मार्गदर्शनाखाली जिल्हा शिक्षण व प्रशिक्षण संस्थेमार्फत 'निपुण भारत : गुणवत्ता वृद्धी' हा ८ आठवड्यांचा क्षमता विकसनाचा कार्यक्रम हाती घेण्यात आला आहे. याकरिता दिवसनिहाय पायाभूत क्षमता विकासाचा कृती कार्यक्रम तयार करण्यात आलेला आहे. प्रत्येक आठवड्याचा हा कार्यक्रम 'विनोबा ॲप'च्या माध्यमातून शिक्षकांपर्यंत पोहचवला जातो. तसेच पायाभूत क्षमता विकासाची कृती केल्याबाबतची माहिती या ॲपच्या माध्यमातून संकलित केली जाणार आहे. जिल्ह्यामधील जवळपास २०० पेक्षा अधिक BRC व URC मध्ये कार्यरत साधन व्यक्ती, विशेष साधन व्यक्ती व विशेष शिक्षक (Mobile teacher) यांची दर महिन्याची दैनंदिनी 'विनोबा ॲप'च्या माध्यमातून online पद्धतीने घेतली जाते. सर्व साधन व्यक्ती हे त्यांची शाळा भेटीची माहिती online पद्धतीने या ॲपवर दिलेल्या प्रपत्रात भरतात. शालेय व्यवस्थापन समिती सदस्य (SMC) यांच्या दरमहा बैठकीचे विषय शाळांना ॲपच्या माध्यमातून देण्यात येतात. मुख्याध्यापक या बैठकीचे इतिवृत्त ॲपवर अपलोड करतात. अशा प्रकारे 'विनोबा ॲप' हे शिक्षक, मुख्याध्यापक,

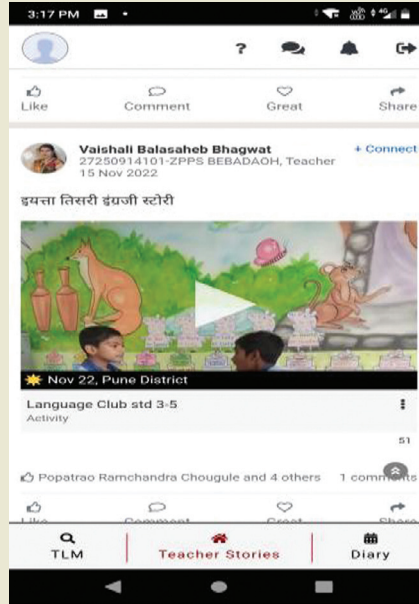
वर्ग अध्यापनात Coding तंत्रज्ञानाचा वापर

पुणे जिल्ह्यामधील २११ शिक्षकांना LFE संस्थेच्या मदतीने coding विषयाबाबत प्रशिक्षण देण्यात आलेले असून यापैकी ५० शिक्षकांनी वर्ग अध्यापनात coding चा वापर करण्यास सुरुवात केलेली आहे. इतकेच नव्हे तर वर्ग अध्यापनात येणाऱ्या समस्या तसेच अध्ययन- अध्यापन प्रक्रियेत घडणाऱ्या सर्व बाबींचा वर्ग निरीक्षणामध्ये समावेश असावा या संदर्भाने वेगवेगळी प्रपत्र विकसित प्रपत्र विकसित करण्यात आली आहेत. याबाबत पुणे जिल्ह्यातील साधन व्यक्ती, केंद्र प्रमुख व पर्यवेक्षकीय यंत्रणेतील घटकांना वेळोवेळी शिक्षण परिषदांमधून मार्गदर्शन करण्यात येते.

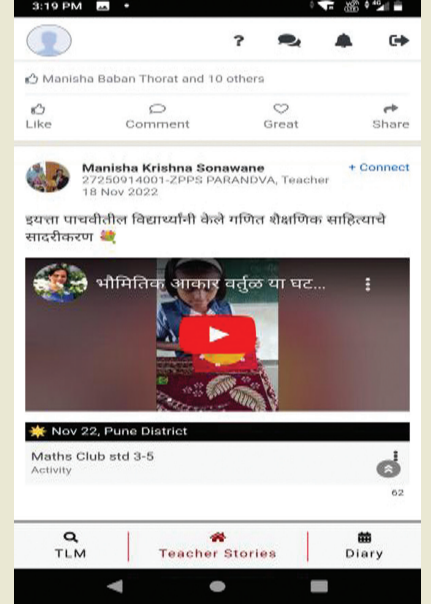
पर्यवेक्षकीय यंत्रणा यांच्याकरिता एक उत्तम online व्यासपीठ उपलब्ध झालेले असून जिल्ह्यातील शैक्षणिक गुणवत्ता वाढीसाठी उपयुक्त ठरत आहे.

विनोबा ॲप

शिक्षक व्हिडीओ

शैक्षणिक गुणवत्तावाढीसाठी 'विनोबा ॲप'

शैक्षणिक माहितीची देवाणघेवाण या ॲपच्या माध्यमातून केली जाते. शिक्षकांनी अपलोड केलेल्या पोस्टमधून प्रत्येक महिन्याला उत्कृष्ट पोस्टची निवड करून शिक्षकाला Post of month हा किताब दिला जातो. 'विनोबा ॲप'वर विषय निहाय फोल्डर मध्ये काही नमुना पाठांचे पाठ टाचण देण्यात आलेले आहे. शिक्षकांना हे पाठ टाचण पाहता येतात व ते अध्यापनासाठी त्यांचा वापर करू शकतात. शिक्षकांनी स्वतः केलेल्या पाठांचे व्हिडीओ व शैक्षणिक साहित्य यांची माहिती 'विनोबा ॲप'वर अपलोड करू शकतात. आजपर्यंत शिक्षकांच्या जवळपास ५००० पोस्ट २१०० व्हिडीओ ॲपवर अपलोड झालेले आहेत. या ॲपवर अध्यापनाची वार्षिक दिनदर्शिका ठेवण्यात आलेली आहे. अध्यापनाचे नियोजन करण्यासाठी शिक्षक या दिनदर्शिकेची मदत घेऊ शकतात.

माझे इंग्रजी अध्यापनातील प्रयोग

जिल्हा बदलीद्वारे २०१४ मध्ये आल्यानंतर मुख्याध्यापकांनी मला इयत्ता पाचवी ते आठवीसाठी इंग्रजी व विज्ञान हे दोन विषय शिकवण्याकरिता दिले. मी वर्गामध्ये गेल्यानंतर इंग्रजी विषयाचे अध्यापन करायला सुरुवात केल्यानंतर मला असे लक्षात आले की विद्यार्थ्यांमध्ये इंग्रजीची प्रचंड भीती आहे. त्यामुळे या विषयामध्ये विद्यार्थ्यांची इतर विषयांच्या तुलनेत खूप कमी प्रगती आहे. मुलांमधील ही भीती दूर करण्यासाठी मी माझ्या इंग्रजी अध्यापनात प्रयोग करायला सुरुवात केली. या विविध प्रयोगांतून मला विद्यार्थ्यांमध्ये इंग्रजीची भीती दूर करून त्या विषयात त्यांची प्रगती होताना दिसली; ते प्रयोग पुढीलप्रमाणे –

युवराज ज्ञानेश्वर गरुड

जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळा पिंपळगाव कुटे, तालुका वसमत, जिल्हा हिंगोली,
संपर्क : yuvraj.garud@gmail.com

१) Followed LSRW (Natural Learning process of learning any language)

कोणत्याही मुलाची नैसर्गिक भाषा शिकण्याची पद्धती ही ऐकण्यापासून सुरू होते. त्यामुळे माझ्या विद्यार्थ्यांसाठी इंग्रजी भाषेचा पहिला स्रोत मी स्वतः बनवण्याचे ठरवले व वर्गामध्ये जास्तीतजास्त इंग्रजी बोलायला सुरुवात केली. सुरुवातीला त्यांना अवघड गेले पण माझे हावभाव, हातवारे व चेहऱ्यावरचे भाव यावरून हळूहळू त्यांना मी बोलत असलेले समजायला लागले. यातून वारंवार ऐकत असलेल्या शब्दांमधून त्यांची शब्द संपत्ती वाढायला सुरुवात झाली.

२) English Spoken Class

दुसरा टप्पा म्हणजे विद्यार्थ्यांशी इंग्रजी बोलणे. त्यासाठी मी सर्व

विद्यार्थ्यांचा इंग्लिश स्पोकन क्लास सुरू केले. ज्यामध्ये विद्यार्थ्यांना तोंडी अनेक वाक्ये शिकवण्यात आली. त्यांची प्रॅक्टिससुद्धा घेण्यात आली. त्यामधून विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास वाढत गेला. याचा फायदा असा झाला की हळूहळू विद्यार्थी स्वतः इंग्रजी वाक्य तयार करायला शिकले. खालील लिंकद्वारे आपण प्रत्यक्ष जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळा पिंपळगाव कुटेचा English spoken class पाहू शकता. <https://youtu.be/cOUea8FYvOY>

३) Role play activity (English conversation videos)

त्यानंतर विद्यार्थ्यांना वेगवेगळ्या परिस्थिती, वेगवेगळी पात्रे वठवायला सांगून त्यावर आधारित छोटे छोटे संवाद विद्यार्थ्यांच्या मदतीने तयार केले, त्याची प्रॅक्टिस करून त्या विद्यार्थ्यांचे व्हिडिओ

बनवण्यात आले. जेणेकरून व्हिडिओ पाहून त्यांना त्यांच्या चुका कळव्यात व दुसऱ्या विद्यार्थ्यांना प्रेरणा मिळावी. यातून विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास आणखी वाढला व ते आता इंग्रजी बोलताना थोडेही घाबरत नाहीत. विद्यार्थ्यांच्या इंग्लिश संभाषणाच्या लिंक खाली दिलेल्या आहेत. त्यावर तुम्ही त्यांचे संवाद पाहू शकता.

My Student's English conversation YouTube link

- 1) <https://youtu.be/KSSusR2XqkE>
- 2) <https://youtu.be/qzAI81FgyJ8>
- 3) <https://youtu.be/MTFbViJTVQ>
- 4) <https://youtu.be/oBvxXgoUO A>
- 5) <https://youtu.be/bYR31FBe9SA>
- 6) <https://youtu.be/7Y9o/Qwrg5ng>

४) Introduced English Phonetic Sound

यानंतर पुढचा टप्पा वाचन यासाठी होता. यासाठी विद्यार्थ्यांना इंग्रजीचे साउंड सांगितले व त्यानुसार पहिल्यांदा छोटे, समान उच्चाराने शब्द, त्यानंतर छोटे वाक्य, त्यानंतर छोट्या वाक्यांचा एक उतारा. अशा पद्धतीने सोप्याकडून अवघडाकडे वाचनाचा सराव घेतला. त्यातून विद्यार्थ्यांमध्ये इंग्रजी वाचनाची सवय रुजायला लागली.

५) English Sentence Making Competition

याची सविस्तर प्रक्रिया पुढील व्हिडिओ लिंकमध्ये आपण पाहू शकता.
<https://youtu.be/DOak46PPm8M>

यामध्ये विद्यार्थ्यांना दररोज जी वाक्याची रचना शिकवण्यात यायची त्यामधून विद्यार्थी दररोज त्याचा सराव करायचे. वर्षाच्या शेवटी पंधरा दिवस वर्षभरात शिकलेल्या सर्व वाक्यप्रकारांमध्ये आपण जास्तीतजास्त वाक्य तयार करण्याचा सराव व्हावा, यासाठी इंग्लिश वाक्यरचना स्पर्धा दरवर्षी घेतली गेली. ज्यामध्ये विद्यार्थ्यांनी अत्यंत चांगल्या प्रकारे सहभाग घेऊन दरवर्षी नवीन रेकॉर्ड्स तयार केले. २०१५ या शैक्षणिक वर्षात ५००० वाक्ये बनवणारा पहिला विद्यार्थी होता तर या वर्षी २०२२ प्रथम क्रमांक असलेला विद्यार्थी १५००० वाक्यांपर्यंत पोहोचला आहे. हे वाक्य केवळ तयार करण्याचीच नाही तर त्यामध्ये बऱ्याच गोष्टी जसे हस्ताक्षर, विरामचिन्हांचा वापर, व्याकरण यांचा; त्याचबरोबर बनवलेले कोणतेही इंग्रजीचे वाक्य मराठीत व मराठीत विचारल्यावर इंग्रजीत आले पाहिजे. या सर्व कसोट्यांवर जे बेस्ट असतील अशा विद्यार्थ्यांना दरवर्षी बक्षीस रूपात पुस्तके देऊन त्यांचा सत्कार करण्यात येतो. यातून विद्यार्थ्यांच्या इंग्रजी लिखाणाचा भरपूर सराव झाला.

वरील सर्व उपक्रमांसोबत वेगवेगळ्या इंग्रजी उपक्रमांमुळे विद्यार्थ्यांची इंग्रजी विषयाची सर्व भीती संपून आज तो त्यांचा आवडता विषय बनला आहे. या इंग्रजी अध्यापनाच्या प्रवासामध्ये विद्यार्थ्यांवर केलेल्या विविध नावीन्यपूर्ण प्रयोगांतून खूप चांगले रिझल्ट्स मिळत आहेत. परभणी जिल्हा परिषद अंतर्गत FM परभणीवर २०१९ ला चालू असलेल्या we learn English या कार्यक्रमांमध्ये आमच्या विद्यार्थ्यांचे इंग्रजी संवाद पाहून त्यांना संधी देण्यात आली. या कार्यक्रमाची लिंक पुढे दिली आहे. ती तुम्ही ऐकू शकता.

FM radio Parbhani recording link

<https://youtu.be/s2dUA7azyE4>

तसेच मा. डायरेक्टर RAA यांनीसुद्धा आमच्या विद्यार्थ्यांच्या व्हिडिओची दखल घेतली. त्याचबरोबर जिल्हा परिषद हिंगोली अंतर्गत ठेवण्यात आलेल्या कार्यक्रमात माननीय उपसंचालक यांच्या समोर हा प्रवास सांगण्याची मला संधी मिळाली.

इंग्रजीच्या बाबतीत विद्यार्थ्यांची भीती कमी करणे व आत्मविश्वास वाढवणे या दोन प्रक्रिया जर झाल्या तर इंग्रजी त्यांचा आवडता विषय नक्कीच होईल, यात शंका नाही.

या प्रवासामध्ये माझे मुख्याध्यापक श्री. मुंजाजी कुटे सर यांचे मला बहुमोल असे मार्गदर्शक मिळाले तसेच माझे सर्व सहकारी शिक्षक यांनी मला प्रत्येक ठिकाणी मार्गदर्शन व सहकार्य केले. आरळ केंद्राचे केंद्रप्रमुख तसेच वसमत पंचायत समिती गटशिक्षणाधिकारी, शिक्षण अधिकारी, जिल्हा परिषद हिंगोली या सर्वांचे बहुमोल असे मार्गदर्शन मिळाले. या सर्वांचे मनःपूर्वक धन्यवाद...

परिसर अभ्यास आणि निसर्ग वाचन

रस्त्याच्या दोन्ही बाजूस हिरव्यागार पळस वृक्षांची झुडपे होती. काही ठिकाणी नागफणीला लाल रंगाची फुले आली असल्यामुळे ती फार सुंदर दिसत होती. काट्यांनी भरून असलेल्या झाडांना आलेली इतकी सुंदर फुले मुलांच्या पट्टिल्यांदाच पाहण्यात आली होती. त्यांनी या झाडांबद्दल नोंद करून घेतली. आता आमच्या परिसर अभ्यासाला सुरुवात झाली होती...

दीपक गुढेकर

जिल्हा परिषद उच्च प्राथमिक शाळा, मासोद
पंचायत समिती कारंजा, जिल्हा- वर्धा
संपर्क ९४२३१२०७४१

दु पारचे जेवण करून काही वेळातच मुले वर्गात जाऊन बसली. मला परिसर अभ्यासाची तासिका घ्यायची होती. मी वर्गात जाऊन तासिकेला सुरुवात करताच काही वेळातच मुले सुस्तावल्यासारखी वाटू लागली. त्यांना परिसर अभ्यास हा विषय तर शिकवायचा होता. पण, त्यांचे लक्ष शिकण्यात नव्हते. ही तासिका चार भितींच्या बाहेर परिसरात घ्यावी हा विचार माझ्या मनात आला. मी मुलांना म्हणालो, “चला पुस्तक बंद करून दप्तरात ठेवा. वही व पेन काढा. आपण आज धरण परिसरात जाऊ या!” मुले खूश झाली. त्यांचा उत्साह एकदम वाढला. धरण परिसरात जाऊन आज मजा येणार, आज आपल्याला प्रत्यक्ष पक्षी पाहता येणार असे मुलांना वाटले. मी नेहमी पक्षी, प्राणी, नद्या, धरण, जंगल यांबाबत वर्गात सांगत असतो. पण, आता मात्र खऱ्या अर्थाने मुले निसर्गवाचन करणार होती. दोन-दोन विद्यार्थ्यांच्या रांगा करून घेतल्या. नोंदी करण्यास वही व पेन घेण्याच्या मी सूचना दिल्या होत्याच. मुले पटापट साहित्य घेऊन रांगेत तयार झाली. ज्या मुलांना नेहमी वारंवार सूचना द्याव्या लागायच्या ते एका सूचनेतच तयार झाले. या परिसरात कसे वावरायचे याच्या सर्व सूचना त्यांना दिल्या. आम्ही रांगेत सोबत निघालो. मी त्यांच्यावर व्यवस्थित लक्ष ठेवून होतो. योग्य ती काळजी व खबरदारी घेऊनच, योग्य ती शिस्त पाळून, सुरक्षित अंतर ठेवून आम्ही परिसर अभ्यास करणार होतो.

माझ्या मागोमाग कच्चा रस्त्याने, धरणाच्या दिशेने मुले निघाली. रस्त्यावर वाहतूक व वर्दळ नसल्यामुळे रस्ता शांत होता. रस्त्याच्या बाजूस हिरवीगार पळसाची झाडे होती. काही ठिकाणी नागफणीला लाल रंगाची फुले आली असल्यामुळे ती फार सुंदर दिसत होती. काट्यांनी भरून असलेल्या झाडांना आलेली इतकी सुंदर फुले मुलांच्या पहिल्यांदाच पाहण्यात आली होती. त्यांनी या झाडांबद्दल नोंद करून घेतली. आता आमच्या परिसर अभ्यासाला सुरुवात झाली होती. काही अंतर चालल्यावर मुलांना समोर दूरवर पाणीच पाणी दिसले. मुले जाग्यावरच आनंदाने नाचू लागली.

“सर ते पहा पाणी!” म्हणत जाग्यावर उड्या मारायला लागली. शांतपणे, शिस्तीत कसे चालायचे याच्या पुन्हा एकदा सूचना मी मुलांना दिल्या. धरणाच्या अलीकडील मंदिरासमोरच्या सुरक्षित मोकळ्या जागेवर बसू या, असे त्यांना सांगितले. सर्व विद्यार्थी व्यवस्थित बसताच आपण आज इथे काय पाहणार याची त्यांच्यासोबत चर्चा करू लागलो.

मी त्यांना म्हणालो “आपण बसलो ही जागा कोणती ते ओळखा ?” मुले एकमेकांकडे पाहू लागली, “आपण एखाद्या गावात असल्यासारखे वाटते सर” असा त्यांचा सूर निघाला. मी म्हणालो “बरोबर आहे तुमचे, आपले हे जुने गाव आहे. तिथे समोर तुम्हाला गावाचे काही अवशेष दिसतात का?” त्यावर मुले एकसुरात हो म्हणाली.

“हे गाव आधी नदीच्या काठावर होते. धरणाच्या पाण्याची पातळी

प्रत्यक्ष परिचय

“हे गाव आधी नदीच्या काठावर होते. धरणाच्या पाण्याची पातळी वाढल्यामुळे ते गाव पाण्याच्या आत सामावले. ती दूर, पलीकडे जुन्या शाळेची अर्धी इमारत दिसते आहे का? पाण्यात राहून ती मोडकळीस आलेली आहे. काही घरे पाण्यात गडप झाली आहेत आणि काहींचे फक्त अवशेष शिल्लक आहेत. काही घराचे ओटेसुद्धा दिसत आहे.” मुलांना अवशेष हा शब्द वाचून, ऐकून माहीत होता पण त्याचा प्रत्यक्ष परिचय त्यांना या वेळी झाला.

वाढल्यामुळे ते गाव पाण्याच्या आत सामावले. ती दूर, पलीकडे जुन्या शाळेची अर्धी इमारत दिसत आहे का? पाण्यात राहून ती मोडकळीस आलेली आहे. काही घरे पाण्यात गडप झाली आहेत आणि काहींचे फक्त अवशेष शिल्लक आहेत. काही घराचे ओटेसुद्धा दिसत आहेत.” मुलांना अवशेष हा शब्द वाचून, ऐकून माहीत होता पण त्याचा प्रत्यक्ष परिचय त्यांना या वेळी झाला.

“ही धरणाची मागील बाजू याला इंग्रजीत Back water म्हणतात. पलीकडून पाण्याचा प्रवाह येताना दिसतो का ? ती धाम नदी आहे. या नदीवर समोरच्या बाजूस भिंत बांधली आहे. नदीच्या मुखावर मोठा बांध बांधला की धरण तयार होते.” मला मुलांच्या चेहऱ्यावर प्रश्नचिन्ह दिसत होते. इतक्यात एका विद्यार्थ्याने मला विचारलेच “सर, पण नदी खूप मोठी का दिसते?”

मी म्हणालो “हो.. तुला पडलेला प्रश्न बरोबरच आहे. कारण याच ठिकाणी नदीचे पाणी एकत्र जमा झाल्यामुळे ते लांब व संथ झाले आहे. म्हणून आपल्याला नदी मोठी दिसते.” मुलांनी लगेचच त्यांच्याजवळ असलेल्या वहीत नोंद करून घेतली.

मी म्हणालो, “मुलांनो तुम्हाला या नदीचा उगम माहीत आहे काय?” मुले एकमेकांकडे पाहू लागली.

“मी तुम्हाला सांगतो. लक्षपूर्वक ऐका..”

“या नदीचा उगम एका टेकडीवरून होतो. धामकुंड या ठिकाणावर नदीचा उगम आहे. तिथे नदी अगदी लहान झरा सदृश्य आहे. पुढे तिला लहान मोठे पाण्याचे ओहोळ येऊन मिळतात. काही नाले मिळतात व त्यामुळे नदीचे पात्र मोठे होते व पाणी वाढत जाते. हे पाणी धरणात साठवले जाते. धरणाचे पाणी ग्रामीण भागात शेती करण्यासाठी व शहरात पिण्यासाठी वापरले जाते. सोबतच या पाण्याचा वापर एम.आय.डी.सी. मधल्या कारखान्यांकरिता होतो. आपल्या गावातसुद्धा या नदीच्या पाण्याचा पिण्यासाठी पुरवठा केला जातो.” ही

मी माझ्या सोबत आणलेली दुर्बीण काढून एका विद्यार्थ्याला दिली आणि विचारले “त्या पाण्याजवळ चिखलात काही दिसते पहा बरं.” अरे बापरे! किती पक्षी आहेत, त्याच्या तोंडून अलगद शब्द निघाले. “तेच तर निरनिराळे पक्षी आपण पाहणार आहोत. गोंगाट करू नका.” मग सर्व मुलांनी क्रमाक्रमाने दुर्बीणीतून विविध पक्षी पाहिले. काही पक्षी पाण्यात खाद्य शोधण्यात गर्क होते तर काही चिखलात अन्नाचा शोध घेत होते.

माहिती दिल्यानंतर विद्यार्थ्यांनी लगेचच आपल्या वहीत नोंदी केल्या.

मी पुढे म्हणालो “त्या बाजूस लांबवर तुम्हाला जंगल दिसते का मुलांनो? ते दाट आहे. कारण मानवी वावर तिथे नाही. म्हणून ते जंगल फोफावले आणि दाट झाले. त्यात वाघ, हरिण व पक्षीसुद्धा भरपूर प्रमाणात आहेत. आपण तिकडे काय काय आहे हे या जागेवरूनच पाहूया. आता आवाज करू नका. आपसांत बोलू नका.” मुलांची उत्सुकता वाढली. ती विचारू लागली

“सर, पण तिकडे काय आहे?”

मी माझ्या सोबत आणलेली दुर्बीण काढून एका विद्यार्थ्याला दिली आणि विचारले “त्या पाण्याजवळ चिखलात काही दिसते पहा बरं.”

“अरे बापरे! किती पक्षी आहेत”, त्याच्या तोंडून अलगाद शब्द निघाले.

“तेच तर निरनिराळे पक्षी आपण पाहणार आहोत. गोंगाट करू नका.”

मग सर्व मुलांनी क्रमाक्रमाने दुर्बीणीतून विविध पक्षी पाहिले. काही पक्षी पाण्यात खाद्य शोधण्यात गर्क होते तर काही चिखलात अन्नाचा शोध घेत होते.

पक्षी निरीक्षणाचा कार्यक्रम आटोपल्यावर मुलांनी माझ्यावर वेगवेगळ्या प्रश्नांचा भडीमार सुरू केला.

“सर तो मोठा काळा पक्षी कोणता?” तेथे काही पाण्यात पोहणारी लहान लहान बदके दिसत होती, काही बदक पाण्यात उलटे होऊन पोहत होते व त्यांची फक्त शेपटी दिसत होती, ते कोणते पक्षी आहेत? असे त्यांनी विचारले. मी मुलांना सर्व पक्ष्यांची नावे सांगितली. त्यांचे खाद्य कोणते, ते हजारो किलोमीटर प्रवास करून इथे का येतात, स्थलांतरीत पक्षी व स्थानिक

पक्षी कोणते याची माहिती दिली. ही सारी मनोरंजक माहिती ऐकून मुले अवाक झाली. एका वाळक्या झाडावर तांबट पक्षी झाडाला छिद्र पाडून आपले घरटे करण्यात मग्न होता. मुलांना तो दाखवला. मग काही काळ आमचा प्रश्नोत्तराचा तास चालला. मुलांनी वहीत नवनवीन माहितीच्या नोंदी करून घेतल्या. चित्रे काढली. तितक्यात ज्या जागेवर मुले बसली होती त्या बाजूस एका बदकाची पिसे मुलांना मिळाली. त्यांनी ती वहीत ठेवून घेतली. परिसर अभ्यासाचा आमचा वर्ग निसर्गाच्या सानिध्यात हसतखेळत पार पडला.

मी त्यांना म्हणालो “चला मुलांनो, आजची तासिका संपली. उद्या शाळेत येताना आज पाहिलेल्या सर्व प्रसंगाचे वर्णन तुम्ही लिहून आणायचे. आपण परिपाठादरम्यान त्याचे वाचन घेऊ.” मुले आनंदली.

मग आम्ही नेहमीच्या शिस्तीत शाळेच्या दिशेने परत निघालो. सर्व मुले काहीतरी खजिना गवसल्यासारखे आनंदात होते. त्यांच्या चेहऱ्यावर अभ्यासाचे ओझे नव्हते की, कसले दडपण नव्हते. मला स्वतःला सुद्धा निसर्गात जाऊन अध्यापन केल्याचा मनोमन आनंद झाला.

या उपक्रमामुळे काय साध्य झाले ?

मुलांना निसर्गाचे वाचन करता आले, परिसर व भौगोलिक परिसर प्रत्यक्ष पाहता आला. परिसर व पर्यावरणातील घटकांचा अनुभव घेता आला. मुलांनी प्रत्यक्ष परिसर पाहिल्यामुळे त्यातील विविध घटक त्यांच्या दीर्घकाळ लक्षात राहिले. शिकणे व शिकवणे ही सहज, सुलभ, सोपी आंतरक्रिया घडली.

पर्यावरण संवर्धन व प्रदूषण निवारण

आपल्या सर्वांच्या दृष्टीने एक महत्त्वाचा विषय म्हणजे पर्यावरण. पर्यावरण म्हणजे काय? पर्यावरणाचा आणि आपला काय संबंध आहे? पर्यावरणाचे रक्षण, संवर्धन व प्रदूषण निवारण का करावे? या बाबत आपण कधी विचार करून योग्य ती कार्यवाही केली का? आपण पर्यावरणाकडे गांभीर्याने लक्ष देतो का? पर्यावरण संवर्धन व प्रदूषण निवारण केले नाही तर काय होईल? या सर्व बाबी आपल्याला माहित असल्या पाहिजेत. त्यासाठी पर्यावरण म्हणजे नेमके काय ते थोडक्यात समजून घेऊन त्याप्रमाणे आपण कृती करणे गरजेचे आहे.

तुकाराम तुळशीराम अडसूळ

प्रभारी मुख्याध्यापक, जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळा, गीतेवाडी, ता. पाथर्डी, जि. अहमदनगर,
संपर्क : ७५८८१६८९४८

पर्यावरण हा शब्द आपण अनेक वेळा ऐकतो आणि वाचतो. पुस्तकाच्या दुकानात गेल्यावर पर्यावरणावर आधारित अनेक पुस्तके आपल्याला पाहायला मिळतात. पर्यावरण म्हणजे काय

ते आपण समजावून घेऊ या कारण ही बाब खूप महत्त्वाची आहे. आपल्या सभोवती असणाऱ्या जैविक व अजैविक घटकांना पर्यावरण असे म्हणतात. थोडक्यात पर्यावरण म्हणजे 'आपल्या सभोवती असणारे सर्व

सजीव व निर्जीव घटक' अशी साधी- सरळ पर्यावरणाची व्याख्या आपल्याला करता येते. पर्यावरणात प्राणी, वनस्पती, हवा, पाणी, अन्न, नद्या, नाले, ओढे, डोंगर, पर्वत, झाडे, वेली, जमीन, सागर, पशुपक्षी, प्राणी

आणि इतर सर्व सजीवांचा व निर्जीवांचा समावेश होतो. पर्यावरणाच्या साखळीत सजीव आणि निर्जीव यांचा आपल्याला उपयोग होत असतो. हवा, पाणी, अन्न या आपल्या मूलभूत गरजा आहेत. आपण ज्या परिसरात राहतो त्या परिसरातून आपल्या या मूलभूत गरजा पूर्ण होतात. म्हणून परिसराची आपण जपणूक केली पाहिजे. औद्योगिकीकरण आणि वृक्षतोड यामुळे हवामान बदल झाला. त्याचे दुष्परिणाम आपल्याला भोगावे लागत आहेत. रासायनिक खते व कीटकनाशकांचा प्रचंड प्रमाणात वापर यामुळे जीवसृष्टीवर व मानवी जीवनावर दुष्परिणाम होत आहे. कारखान्यातील दूषित वायू, वाहनांचा धूर, फटाके वाजवणे यामुळे हवेचे प्रदूषण वाढत आहे. हवेचे प्रदूषण झाल्यामुळे वेगवेगळे आजार होत आहेत. दूषित पाणी व कचरा ओढ्याच्या किंवा नदीच्या पाण्यात सोडल्यामुळे पाण्याचे प्रदूषण होते. त्यामुळे मानवास, अनेक जलचर प्राण्यांना धोका निर्माण होतो. पाण्याच्या प्रदूषणामुळे आपण विविध आजारांना बळी पडत आहोत. नदी डोंगरात उगम पावते तेथे तिचे पाणी किती स्वच्छ असते परंतु ज्या वेळी ती मानवी वस्तीजवळ येते त्या वेळी तिचे पाणी दूषित होते, हे आपण पाहिले असेल. हे पाणी मानवाने दूषित केले त्यामुळे त्याचे दुष्परिणाम मानवासह सर्व सजीवांना भोगावे लागत आहेत. रासायनिक खते व कीटकनाशकांच्या अतिवापरामुळे अन्नाचे प्रदूषण होते. हे आपल्या आरोग्यास घातक आहे.

म्हणून आपण सेंद्रिय खतांचा वापर करून सेंद्रिय शेतीचा अवलंब केला पाहिजे. आपल्याला व सर्व सजीवांना आरोग्यसंपन्न

आपली सर्वात महत्त्वाची गरज म्हणजे हवा. हवेचे प्रदूषण रोखण्यासाठी आपण प्रदूषणमुक्त सण- समारंभ साजरे करणे गरजेचे आहे. आपली दुसरी महत्त्वाची गरज म्हणजे पाणी. पाणी म्हणजे जीवन असे आपण म्हणतो. दूषित पाण्यातून अनेक आजार होतात. पाण्याचे प्रदूषण थांबवण्यासाठी कचरा ओढ्यात किंवा नदीत न टाकता कचराकुंडीत टाकला पाहिजे. दूषित पाणी ओढ्यात, नदीत न सोडता शोषखड्ड्यात सोडले पाहिजे. शोषखड्ड्याजवळ झाड लावले पाहिजे.

जीवन जगण्यासाठी पर्यावरण संवर्धन व प्रदूषण निवारण करणे गरजेचे आहे. प्रदूषण ही एक जागतिक समस्या आहे. पर्यावरण संवर्धन व प्रदूषण निवारण ही आपली सर्वांची सामूहिक जबाबदारी आहे. पर्यावरणाचा समतोल ढासळण्यास आपण कारणीभूत आहोत. आपण आपला विकास केला परंतु या विकासाबरोबर पर्यावरण संवर्धनासाठी जेवढी कार्यवाही करणे गरजेचे होते तेवढी कार्यवाही, उपाययोजना केली का याचा विचार आपण

केला पाहिजे.

झाडांमुळे आपल्याला ऑक्सिजन म्हणजे प्राणवायू मिळतो. या ऑक्सिजनची किंमत आपल्याला दवाखान्यात गेल्यावर समजते. परंतु झाडे आपल्याला आयुष्यभर मोफत ऑक्सिजन देतात त्यांचे महत्त्व आपणांस कधी समजणार ? तसेच झाडांमुळे हवेचे प्रदूषण थांबते. मानवाच्या काही अयोग्य गोष्टींमुळे पर्यावरणाचा समतोल ढासळत आहे. आपण वैयक्तिक पातळीवर पर्यावरण संवर्धन व प्रदूषण निवारण करणेदेखील अतिशय महत्त्वाचे आहे. जर आपण पर्यावरणाचे संवर्धन वेळीच केले नाही तर आपल्याला आणि सर्व सजीवांना जगणे कठीण होईल. पर्यावरणाची रक्षा म्हणजे जीवनाची सुरक्षा. म्हणून पर्यावरणाची समस्या समजावून घेऊन त्यावर आपण सर्वांनी उपाययोजना करणे अतिशय आवश्यक बाब झाली आहे.

अहमदनगर जिल्ह्यातील पाथर्डी तालुक्यात असलेल्या गीतेवाडी या डोंगराळ भागात आमची ही जिल्हा परिषदेची प्राथमिक शाळा आहे. शाळेत शिक्षणातून पर्यावरण संवर्धन व प्रदूषण निवारण हा उपक्रम नेहमी राबवला जातो. शाळेत विविध प्रकारच्या झाडांचे वृक्षारोपण करून त्यांचे संगोपन केले. या उपक्रमात विद्यार्थी व ग्रामस्थ यांचा कृतिशील सहभाग घेतला. हा उपक्रम शाळा व गावपातळीवर राबवला. विद्यार्थ्यांना व ग्रामस्थांना पर्यावरण संवर्धन व प्रदूषण निवारणाबाबत कृतिशील मार्गदर्शन करून जनजागृती केली. त्यामुळे त्यांना या विषयाचे महत्त्व समजले. वृक्षारोपणासाठी शाळेतील रोपवाटिकेतून राज्याचे तत्कालीन शिक्षण सहसंचालक दिनकर टेमकर यांचे हस्ते विद्यार्थी व ग्रामस्थ यांना शाळेच्या वतीने

विविध झाडांची रोपे वाटण्यात आली. त्यांनी घराजवळ आणि शेताच्या कडेला प्रचंड प्रमाणात वृक्षारोपण करून त्यांचे संवर्धन केले आहे. दरवर्षी विद्यार्थी व ग्रामस्थ वृक्षारोपण करून वृक्षसंवर्धन करतात. त्यांनी झाडांशी मैत्री केली आहे. विद्यार्थ्यांचे वाढदिवस झाडाचे रोप भेट देऊन साजरे केले जातात. देशाचे रक्षण करणाऱ्या आजी- माजी सैनिकांचे वाढदिवस झाडांची रोपे भेट देऊन साजरे केले जातात. कोरोनाकाळात आपणा सर्वांना ऑक्सिजनचे महत्त्व समजले आहे. कोरोनाकाळात वृक्षारोपणासाठी विद्यार्थी व ग्रामस्थ यांच्या घरी जाऊन विविध रोपे वाटप केली. सर्वांनी वृक्षारोपण करून त्यांचे संगोपन केले. बियांपासून घरच्या घरी रोपे कशी तयार करायची या बाबत विद्यार्थ्यांना कृतिशील मार्गदर्शन केले. त्यानुसार विद्यार्थी घरच्याघरी विविध बियांचा संग्रह करून रोपे तयार करतात. विद्यार्थ्यांनी तयार केलेली रोपे शाळेतील कोणत्याही कार्यक्रमात तसेच

प्रदूषणमुक्त भारताच्या दिशेने...

पर्यावरणपूरक उपक्रमामुळे शाळेत शिक्षणाला पूरक असे आनंददायी व निसर्गरम्य वातावरण तयार केले. त्यामुळे शाळा सुटली तरी विद्यार्थ्यांना घरी जावेसे वाटत नाही. तसेच राज्यातील इतर शाळांतील विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरण संवर्धन व प्रदूषण निवारण हे मूल्य रुजवण्यासाठी राज्यातील शिक्षकांना कृतिशील मार्गदर्शन करण्यासाठी सन २०१६ पासून आम्ही दरवर्षी राज्यस्तरीय पर्यावरण संमेलनाचे आयोजन करून मार्गदर्शन करतो. त्यामुळे गुणवत्तापूर्ण शिक्षणाबरोबर प्रदूषणमुक्त भारत निर्माण होण्यास मदत होईल.

विद्यार्थ्यांच्या वाढदिवसाच्या निमित्ताने भेट दिली जातात. हवेचे प्रदूषण थांबवण्यासाठी विद्यार्थी प्रदूषणमुक्त सण- समारंभ साजरे करतात. विद्यार्थी पाण्यामध्ये कचरा टाकत नाहीत. पाण्याचे प्रदूषण होऊ देत नाहीत. शाळेत कचऱ्यापासून सेंद्रिय खत तयार केले जाते. शाळेत कुंडीतील रोपांची लागवड केली. जनहिताचे विविध संदेश पाठ्या तयार करून शालेय परिसरात दर्शनीय भागावर

लावले आहेत. शाळेत कायम सेंद्रिय परसबाग प्रकल्प राबवला जातो. यामधून विद्यार्थ्यांना सेंद्रिय शेतीचे धडे दिले जातात. ते पाहून अनेक विद्यार्थ्यांनी त्यांच्या घराजवळ सेंद्रिय परसबाग तयार केली आहे. अनेक विद्यार्थ्यांचे पालक सेंद्रिय शेती करू लागले आहेत. त्यासाठी सेंद्रिय खतांचा वापर करतात. आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय, राज्यस्तरीय, जिल्हास्तरीय पर्यावरण संवर्धनाबाबत ऑनलाइन स्पर्धेत विद्यार्थी आनंदाने सहभागी होतात. अशा प्रकारे पर्यावरण संवर्धन व प्रदूषण निवारण हे राष्ट्रहिताचे मूल्य विद्यार्थ्यांमध्ये रुजवले आहे.

चला तर मग- आपल्याला, आपल्या भावी पिढीला आणि इतर सर्व सजीवांना आरोग्यसंपन्न जीवन जगण्यासाठी आपणही सर्व जण पर्यावरण संवर्धन व प्रदूषण निवारण या सामाजिक व राष्ट्रहिताच्या कार्यात कृतिशील सहभाग घेऊ या.

एकात्मिक व द्विभाषिक पाठ्यपुस्तके

भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनांच्या अनुषंगाने विद्यार्थ्यांच्या वयाच्या प्रत्येक टप्प्यानुसार दप्तराचे ओझे किती असावे या बाबत दिशानिर्देश मिळाले. त्यानुसार राज्यातील विद्यार्थ्यांला शाळेच्या वेळापत्रकानुसार रोज विविध विषयांची पाठ्यपुस्तके नेण्याऐवजी एकच पाठ्यपुस्तक नेता येईल का या बाबत विचारविनिमय सुरु झाला. त्यातूनच एकात्मिक पाठ्यपुस्तकाचा विषय पुढे आला.

र. ज. जाधव

विशेष अधिकारी, भूगोल, पाठ्यपुस्तक मंडळ, पुणे.
संपर्क : ७६६६९०२२०३

*विद्येविना मती गेली, मतीविना नीती गेली.
नीतिविना गती गेली, गतीविना वित्त गेले.
वित्तविना शूद्र खचले, एवढे अनर्थ एका अविद्येने केले.*

महात्मा जोतिबा फुले यांनी सकल महाराष्ट्राला दिलेला संदेश राज्य शासन नेहमी लक्षात ठेवून महाराष्ट्रातील सर्वसामान्य विद्यार्थ्यांसाठी विविध कल्याणकारी योजनांचा पाठपुरावा करत असते. प्राध्यापक यशपाल यांच्या अध्यक्षतेखाली राष्ट्रीय स्तरावर नेमलेल्या समितीने केलेल्या पाहणी अहवालात एक निष्कर्ष असा काढला

होता की विद्यार्थ्यांवरील शैक्षणिक ओझे कमी केले पाहिजे. या निष्कर्षाचा विविध अंगांनी अर्थ काढण्यात आला. यातील महत्त्वाचा अर्थ असा होता की विद्यार्थ्यांवरील शिकण्याचे ओझे म्हणजेच विविध विषय शिकवताना वयोगटानुसार येणारे अनावश्यक संबोध टाळणे असे होय. कारण, हे संबोध वयानुरूप आयुष्याच्या विविध टप्प्यांवर शिकत असताना त्याला सहजतेने कळत जाणे अपेक्षित आहे. याचा दुसरा अर्थ असाही काढला गेला की विद्यार्थ्यांच्या पाठीवरील ओझे कमी करण्यात यावे. या अनुषंगाने विविध प्रकारचे प्रयोग अभ्यासक्रम व दप्तराचे ओझे कमी करण्याच्या दृष्टीने केले गेले. महाराष्ट्र शासनाने या संदर्भात विचार करून दप्तराचे ओझे कमी

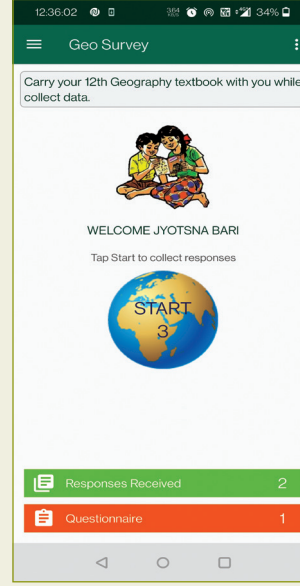
भूगोल विषय शिक्षणात मोबाइल ॲपचा वापर

पुनर्रचित अभ्यासक्रम २०१२ वर आधारित नवीन पाठ्यपुस्तके तयार करण्यात आली. त्याची शेवटची कडी म्हणजे इयत्ता अकरावी आणि बारावीची पाठ्यपुस्तके. ही पाठ्यपुस्तके तयार करताना भूगोल विषयामध्ये कालानुरूप नवे बदल स्वीकारण्यात आले आहेत. आजचे जग हे मोबाइलने पूर्णतः व्यापलेले आहे. प्रत्येक व्यक्तीच्या जीवनामध्ये मोबाइलचे महत्त्व अनन्यसाधारण झाले आहे. यापासून नवयुवकही दूर राहिलेले नाहीत किंबहुना नवयुवकांमध्ये मोबाइलचा वापर विशेषतः 'स्मार्ट फोनचा' वापर मोठ्या प्रमाणावर होत असल्याचे लक्षात येते. या बाबीचा विचार करून भूगोल विषय अध्यापनात मोबाइलचा उपयोग करण्याचे ठरवले, त्यासाठी विद्यार्थ्यांना प्रत्यक्ष कृती करण्यासाठी भूगोलाच्या प्रात्यक्षिकांमध्ये मोबाइल वापरण्यास देण्यात आलेला आहे. यासाठी बालभारतीच्या भूगोल विभागाने विशेष 'ॲप्स' तयार केलेले असून हे तयार करण्यासाठी त्यांनी मंडळाच्या ईडीपी विभागाची मदत घेतलेली आहे.

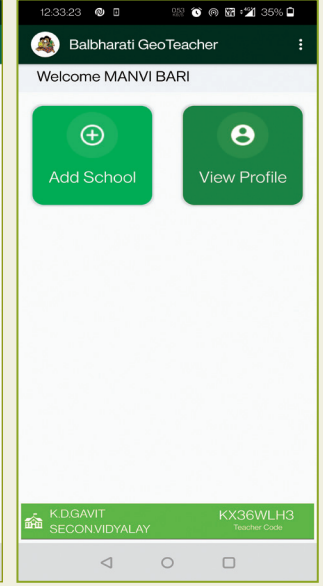
इयत्ता अकरावीमध्ये प्राकृतिक भूगोल शिकताना विषयाची वेगवेगळी प्रात्यक्षिके बाजारात उपलब्ध असलेल्या जि.पी.एस.(G.P.S.) ॲपच्या आधारे विद्यार्थ्यांना विविध कृती करण्यासाठी दिल्या आहेत. यामध्ये विद्यार्थी 'स्वतःचे स्थान' अक्षांश-रेखांश यांच्या आधारे निश्चित करतात. कोणत्याही क्षेत्राचे 'क्षेत्रफळ' काढतात. समुद्रसपाटीपासून 'उंची' मोजतात. दोन ठिकाणांमधील 'अंतर' मोजतात. या बाबींचा समावेश यात करण्यात आलेला आहे.

इयत्ता बारावीमध्ये मानवी भूगोल शिकताना मुलांना स्वतः सर्वेक्षण करून त्याआधारे विविध प्रात्यक्षिके करण्यासाठी प्रवृत्त केले आहे. मानवी भूगोल असल्यामुळे हे सर्वेक्षण मानव, त्याचे राहणीमान, त्याचे आर्थिक विश्व यांच्याशी संबंधित असते. म्हणून हे सर्वेक्षण घरोघरी जाऊन करायचे आहे. त्यासाठी परिसरातील पंधरा घरांचे सर्वेक्षण त्यांनी करायचे आहे. या सर्वेक्षणातून प्राप्त होणारी सांख्यिकीय माहिती (विदा) पुढील सर्व प्रात्यक्षिकांकरिता वापरायची आहे. या ॲपच्या आधारे केलेल्या प्रात्यक्षिकांसाठी २० गुण आहेत. पाठ्यपुस्तक मंडळाने विशेष प्रयत्न करून विद्यार्थ्यांसाठी एक आणि शिक्षकांसाठी एक असे दोन ॲप उपलब्ध करून दिले आहेत. अशी त्यांची नावे अनुक्रमे 'जिओ सर्वे ॲप' आणि 'जिओ टीचर ॲप' आहेत. जिओ टीचरच्या मदतीने शिक्षक वर्गातील विद्यार्थ्यांचे जिओ सर्वे ॲप सुरु करण्यासाठी संकेतांक देतात, तसेच या ॲपचा वापर विद्यार्थ्यांनी सर्वेक्षण केले की नाही? केले असल्यास किती केले? एकूण सर्वेक्षण किती झाले? ही सर्व माहिती समजण्यासाठी शिक्षकांना उपयोग होतो. त्यामुळे अभ्यासात मागे पडत असलेली मुले शिक्षकांच्या लक्षात येतात व ते या मुलांना त्यांचे काम सत्वर पूर्ण करण्यासाठी सूचना देतात.

'जिओ सर्वे ॲप'द्वारे भूगोल विषय घेणारा प्रत्येक विद्यार्थी त्याच्या परिसरातील कोणत्याही पंधरा घरांचे सर्वेक्षण ॲपमध्ये दिलेल्या प्रश्नांच्या आधारे करतात. तसेच विद्यार्थी स्वतःही वाढीव पाच प्रश्न वापरून सर्वेक्षण करू शकतात. हे सर्वेक्षण करत असताना संबंधित घरातील कुटुंबीयांसमवेत स्वतःचा सेल्फी काढून अपलोड करतात. त्यामुळे दोन गोष्टी घडतात. एक म्हणजे विद्यार्थ्यांनी केलेल्या सर्व घरांचा मिळून एक अभ्यास क्षेत्राचा

जिओ सर्वे ॲप

जिओ टीचर ॲप

नकाशा, 'गुगल मॅप' किंवा 'भुवन' या भारतीय सर्च इंजीनवर तयार होतो आणि सेल्फीमध्ये त्यांचे छायाचित्र कुटुंबासह अपलोड होते. हा नकाशा व त्यांनी काढलेला सेल्फी म्हणजे विद्यार्थ्यांनी खरोखरच सर्वेक्षण केले असल्याचा प्रत्यक्ष पुरावा असतो. या केलेल्या सर्वेक्षणातून मिळालेली माहिती ही सांख्यिकीय स्वरूपाची असते. ही सांख्यिकीय माहिती (विदा) विद्यार्थ्यांना पुढील प्रात्यक्षिकांसाठी उपयोगी पडते. जसे विदा विश्लेषण, विदा सादरीकरण इत्यादी. विद्यार्थी स्वतःचे सर्वेक्षण स्वतंत्रपणे करत असल्याने त्याने केलेल्या सर्वेक्षणाचा प्रत्यक्ष वापर स्वतःच्या उर्वरित प्रात्यक्षिकासाठी करतो. त्यामुळे प्रत्येक विद्यार्थ्यांचे प्रात्यक्षिक नोंदवहीत पूर्णतः वेगळे तयार होते, कारण सांख्यिकीय माहिती वेगवेगळी असते. याचा परिणाम म्हणजे प्रत्येकाचे विश्लेषण व त्याआधारे केलेले आलेख व निष्कर्ष हे वेगवेगळे असतात, म्हणजेच दुसऱ्याची प्रात्याक्षिक नोंदवही घेऊन ती आपल्या नोंदवहीत उतरवण्याचा प्रश्नच येत नाही. विद्यार्थ्यांनाही यातून नवनिर्मितीचा आनंद मिळतो तो वेगळा! तसेच विद्यार्थ्यांकडून मोबाइलचा वापर शिक्षणासारख्या विधायक कामासाठी होतो हेही फार महत्त्वाचे आहे. महाराष्ट्र राज्याने प्रथमच असा प्रयोग केलेला आहे आणि संपूर्ण देशात असा हा एकमेव वैशिष्ट्यपूर्ण प्रयोग झालेला आहे. भविष्यात एखाद्या वेळेस भारतीय जनगणना विभाग (केंद्र शासन) अशाच प्रकारच्या ॲप वापरून 'जनगणना' करू शकेल! या ॲपमुळे विद्यार्थ्यांना अनेक प्रकारचे फायदेही होत आहेत. त्यांना समाजात वावरताना आजूबाजूच्या परिस्थितीची जाणीव होते, इतरांशी संवाद साधण्याची कला वाढते, इतरांची सामाजिक स्थिती लक्षात घेऊन, त्यांचे मन या सामाजिक परिस्थितीबाबत संवेदनशील होत असल्याचेही दिसून आले आहे. अशा प्रकारचे ॲप भविष्यात शिक्षण क्षेत्रामध्ये विविध विषयांसाठी विशेषतः विज्ञान, गणित व भाषांसाठी वापरायला हवेत.

करण्याच्या उद्देशाने एक नवीन योजना अमलात आणली.

शालेय विद्यार्थी हा शाळेमध्ये जाताना वेळापत्रकानुसार त्या त्या विषयांची पाठ्यपुस्तके, वह्या तसेच इतर शैक्षणिक साहित्य घेऊन जात असतो. यासोबतच पाण्याची बाटली व आवश्यकतेनुसार इतर साहित्यही नेत असतो. या सर्व गोष्टींचे वजन विद्यार्थ्यांचे वयोमान (विशेषतः प्राथमिक स्तर) लक्षात घेता जास्त असते असे लक्षात आले. या बाबत समाजातील विविध घटकांनी अनेक प्रकारे तपासणी केली, तसेच या बाबत न्यायालयाकडेही दाद मागण्यात आली होती. भारताच्या सर्वोच्च न्यायालयाने दिलेल्या मार्गदर्शक सूचनांच्या अनुषंगाने विद्यार्थ्यांच्या वयाच्या प्रत्येक टप्प्यानुसार दप्तराचे ओझे किती असावे या बाबत दिशानिर्देश मिळाले. त्यानुसार राज्यातील विद्यार्थ्यांला शाळेच्या वेळापत्रकानुसार रोज विविध विषयांची पाठ्यपुस्तके नेण्याऐवजी एकच पाठ्यपुस्तक नेता येईल का या बाबत विचारविनिमय सुरू झाला. त्यातूनच एकात्मिक पाठ्यपुस्तकाचा विषय पुढे आला. हा वैशिष्ट्यपूर्ण उपक्रम सुरुवातीला पुणे जिल्ह्याचे तत्कालीन मुख्य कार्यकारी अधिकारी (सीईओ) व राज्याचे विद्यमान शिक्षण आयुक्त मा. सुरज मांडरे साहेबांनी पुणे जिल्ह्यातील काही शाळांसाठी राबवून पाहिला. या प्रयत्नांना कितपत यश येते याचीही माहिती घेतली गेली. यातून असे लक्षात आले की, शालेय वेळापत्रकानुसार विविध पाठ्यपुस्तके रोज शाळेत नेण्याऐवजी या पाठ्यपुस्तकांचे विभाजन तीन किंवा चार भागांत करून विद्यार्थ्यांला सर्व विषयांचे मिळून एकच पाठ्यपुस्तक प्रत्येक तिमाहीसाठी उपलब्ध करून देता येईल. यासाठी एका शालेय वर्षातील प्रत्येक शिकवण्यासाठी लागणाऱ्या तासिकांचा विचार करण्यात आला. यातूनच राज्याच्या इयत्ता पहिली ते सातवीपर्यंतच्या पाठ्यपुस्तकांचे तीन भागांत विभाजन केले गेले. विद्यार्थ्यांला पहिल्या तिमाहीसाठी सर्व विषयांचे एकच पाठ्यपुस्तक उपलब्ध करून देण्यात आले. या पाठ्यपुस्तकांना आज आपण एकात्मिक पाठ्यपुस्तक म्हणून ओळखतो. अशी तीन भागांत विभागलेली पाठ्यपुस्तके विद्यार्थ्यांना शालेय वर्षासाठी उपलब्ध करून देण्यात आली आहेत. बालभारतीच्या विद्या व निर्मिती शाखेने यासाठी विचारपूर्वक व परिश्रमपूर्वक काम केले तसेच वितरण शाखेनेही याच्या वितरणाची जबाबदारी सक्षमतेने पार पाडली. आज या पाठ्यपुस्तकांच्या आधारे राज्यातील शासनाच्या सर्व शाळांमधील विद्यार्थी शिकत आहेत. तसेच विद्यार्थ्यांच्या अंगावर असलेले दप्तराचे अतिरिक्त ओझे या पाठ्यपुस्तकांमुळे कमी झाले आहे. विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण विकासामध्ये शारीरिक वाढही महत्त्वाची आहे. पाठीवरील दप्तराच्या ओझ्यामुळे होणारे अनेक शारीरिक त्रास व व्याधी यांपासूनही विद्यार्थ्यांची मुक्तता झाली आहे.

एकात्मिक पाठ्यपुस्तकाचा पुढील टप्पा म्हणजे एकात्मिक द्विभाषिक आंतरराष्ट्रीय स्तराची पाठ्यपुस्तके ही योजनादेखील शासनाने वेगळ्या मांडणीने पाठ्यपुस्तके तयार करण्यासाठी आणली. सध्या उपलब्ध असलेल्या २०१२च्या अभ्यासक्रमातील अध्ययननिष्पत्तींच्या आधारे पाठ्यपुस्तके तयार करण्याचे ठरवले. ही पाठ्यपुस्तके तयार करताना अध्ययननिष्पत्ती तसेच सहा विचारक टोप्या व विचारक चाव्या या आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या शैक्षणिक संकल्पनांचा आधार घेण्यात आला आहे. विद्यार्थ्यांला शालेय जीवनाच्या सुरुवातीपासूनच इतर विषयांमधील महत्त्वाच्या संकल्पना व संबोध्यांचे इंग्रजीतील शब्द कानांवर पडावेत व इंग्रजी शब्द त्यांच्या नजरेखालून जावेत केवळ एवढ्याच उद्देशाने या पाठ्यपुस्तकांमध्ये इंग्रजी भाषेतील शब्दांचा समावेश करण्यात आला आहे.

केंद्रशासनाकडून दखल

केंद्र शासनाच्या २२ खासदारांचे शिष्टमंडळ राष्ट्रीय शिक्षा नीतीच्या संदर्भाने विविध राज्यांचे अभ्यास दौरे करत होते. यासाठी त्यांनी देशातील विविध शैक्षणिक संस्थांना भेटी दिल्या आहेत. यामध्ये बालभारती, पुणे येथेदेखील या शिष्टमंडळाने भेट दिली होती. या खासदारांच्या शिष्टमंडळाच्या भेटीदरम्यान मंडळाच्या तत्कालीन संचालकांनी या योजना/ उपक्रमाचे सादरीकरण केले. याचे कौतुक देखील सदर शिष्टमंडळाने केले असून या शिष्टमंडळाच्या लेखी अहवालामध्ये या उपक्रमाची नोंद घेण्यात आली आहे. हा अहवाल आता संसदेला सादर करण्यात आला असून या अहवालातील मार्गदर्शक सूचनांचा विचार करून एन. सी. ई.आर. टी., दिल्ली या संस्थेने राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखडा तयार करण्यासाठी नेमलेल्या विविध समित्यांपैकी शैक्षणिक आशय तसेच इतर साहित्याच्या गुणवत्तेच्या संदर्भाने काम करणाऱ्या समितीने बालभारतीच्या विद्याशाखेतील विशेष अधिकाऱ्यांबरोबर ऑनलाइन कॉन्फरन्स घेतली. या सभेस समितीचे अध्यक्ष प्रा. डॉ. जी. व्ही. श्रीकुमार (आयआयटी, मुंबई) यांनी राष्ट्रीय शैक्षणिक अभ्यासक्रमाच्या अनुषंगाने या उपक्रमाची बारकाईने माहिती घेतली आहे.

या नवीन पाठ्यपुस्तकांचा सुरुवातीचा उपक्रम प्रायोगिक स्तरावर केवळ ४८८ आदर्श शाळांसाठी इयत्ता पहिलीच्या वर्गाला राबवण्यात आला. या पाठ्यपुस्तकांमध्ये इयत्ता पहिलीला शिकवले जाणारे मराठी, इंग्रजी, गणित, कार्यानुभव - कला आणि आरोग्य व शारीरिक शिक्षण या विषयांचा समावेश आहे. सुरुवातीला ही पाठ्यपुस्तके मराठी माध्यमासाठी उपलब्ध करून देण्यात आली आहेत. तसेच मागणीनुसार इतर माध्यमांनाही ती उपलब्ध करून देण्याची व्यवस्थाही करण्यात आलेली आहे. या पाठ्यपुस्तकाचा प्रत्येक भाग सहा विषयांसाठी केवळ शंभर पृष्ठांमध्ये उपलब्ध करून देण्यात आला आहे. ही पाठ्यपुस्तके चार रंगांत छापली असून विविध आकर्षक चित्रांनी भरलेली आहेत. तसेच विद्यार्थ्यांना अनेक कृती पानोपानी देण्यात आलेल्या आहेत. या कृतींच्या आधारेच त्यांनी इयत्ता पहिलीचा अभ्यासक्रम पूर्ण करावयाचा आहे. इयत्ता पहिलीसाठी केलेल्या ४८८ आदर्श शाळांच्या उपक्रमाची उपयुक्तता तपासण्यासाठी एस. सी. ई.आर. टी., तसेच बालभारती यांनी ऑनलाइन पद्धतीने सर्वेक्षणदेखील केले आहे. या सर्वेक्षणातील निष्कर्ष सकारात्मक आहेत.

या योजनेची यशस्विता लक्षात घेऊन शालेय वर्ष २०२२-२३ साठी आता ही पाठ्यपुस्तके इयत्ता पहिलीच्या राज्यातील मराठी, सेमी इंग्रजी व उर्दू माध्यमांच्या अनुदानित विद्यार्थ्यांसाठी लागू करण्यात आली आहेत. तसेच या वर्षी इयत्ता दुसरीसाठी सर्व आदर्श शाळांसाठी ही पाठ्यपुस्तके प्रायोगिक स्तरावर उपलब्ध करून देण्यात आली आहेत.

विचाराला कृतीची जोड देणारी हिरकणी !

प्रकल्प अधिकारी तथा साहाय्यक जिल्हाधिकारी यांनी एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प डहाणू, ता. डहाणू, जि. पालघर येथे शैक्षणिक आणि सामाजिक क्षेत्रामध्ये राबवलेल्या विविध नावीन्यपूर्ण उपक्रमांची माथा...!

श्रेणिक बाळासाहेब पाटील (अध्यापक)

शासकीय माध्यमिक व उच्च माध्यमिक आश्रमशाळा, वरवाडा एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, डहाणू
संपर्क : dahanuitdp@gmail.com

एका दुर्गम, आदिवासी क्षेत्रात जिद्द, प्रेरणा, उत्साह निर्माण करण्याचे तसेच शैक्षणिक विकास घडवून आणण्याचे कार्य एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प डहाणू येथे प्रकल्प अधिकारी तथा साहाय्यक जिल्हाधिकारी म्हणून कार्यरत असणाऱ्या मा. आशिमा मित्तल (भा.प्र.से.) यांनी विशेषत्वाने केले आहे.

माहे सप्टेंबर २०२० पासून त्या प्रकल्प अधिकारीपदी एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प डहाणू येथे हजर झाल्या, महाराष्ट्राला लाभलेल्या कणखर स्त्रियांचा वारसा त्यांना आधीच ज्ञात होता. आदिवासी विकास विभागांतर्गत कार्यरत असलेल्या या कार्यालयाकडे एकूण ३३ शासकीय, २१ अनुदानित अशा एकूण ५४ आश्रमशाळांचा समावेश होतो. तसेच एकलव्य मॉडेल रेसिडेन्शियल स्कूल ०३, याशिवाय उच्च शिक्षणासाठी आदिवासी विद्यार्थी-विद्यार्थिनींकरिता १७ वसतिगृहांचा समावेश होतो. सर्व आश्रमशाळांत एकूण ३०,१०० विद्यार्थी शिक्षण घेत आहेत. ज्ञानार्जनाबरोबर सामाजिक, सांस्कृतिक, व्यक्तिमत्त्व विकासाचे कार्य अविरतपणे सुरू आहे.

शाळा हे बदलाचे, उन्नतीचे, तसेच नवीन पिढीच्या जडणघडणीचे ठिकाण. त्यामुळे शाळेपासून सुरुवात केली तर आदिवासी समाज बदलण्यास वेळ लागणार नाही, हे ओळखून मॅडमनी अनेक नावीन्यपूर्ण उपक्रम शैक्षणिक प्रवाहात राबवले. विद्यार्थ्यांच्या शैक्षणिक गुणवत्ता विकासासाठी शिक्षकांची गुणवत्ता वाढवणे व नवीन शैक्षणिक प्रणाली शिक्षकांमध्ये रुजवणे यासाठी 'गुणवत्तापूर्ण शैक्षणिक विकास कार्यशाळे'चे आयोजन करून शिक्षकांमध्ये उत्साह व नवचैतन्य निर्माण केले व हा उपक्रम अविरतपणे सुरू राहावा यासाठी नेहमीच शिक्षक मेळावे, पालक मेळावे, शिक्षकांच्या तिठ्यासभा असे विविध उपक्रम शाळा-गाव पातळीवर सुरू आहेत. विद्यार्थ्यांना प्रेरित करणे, त्यांना आव्हान देणे त्यांच्या जिज्ञासू वृत्तीचा विकास करणे यातून त्यांच्या शोधक वृत्तीचा विकास होत आहे. आज आश्रमशाळांमध्ये विविध आव्हाने विद्यार्थी लीलया पेलताना दिसत आहेत. उदाहरणच द्यावयाचे झाल्यास आमच्याच एका सहकारी मित्राने विद्यार्थिनींना जास्तीत-जास्त लेखकांची नावे शोधावयास सांगितली, तर त्या सहावीच्या विद्यार्थिनींनी त्यासाठी पहिली ते १२वीपर्यंतची सर्व

'Know Your Po' अंतर्गत प्रकल्प अधिकारी विद्यार्थ्यांसोबत हितगुज करताना.

शिक्षणाला तंत्रज्ञानाची जोड: महामहिम राज्यपाल विद्यार्थ्यांना टॅब वाटप करताना.

आश्रमशाळेतील विद्यार्थी-विद्यार्थिनींना जात प्रमाणपत्र शाळेतच उपलब्ध करून देणे हा उपक्रम.

पुस्तके चाळली, शिवाय ग्रंथालयास भेट देऊन विविध लेखकांची पुस्तके पाहिली. जवळपास १३२० नावे त्या विद्यार्थिनींनी गोळा केली, अशा प्रकारे विद्यार्थी आज स्वयंप्रेरणेने शिकत आहेत. कोरोनाकाळात शाळा बंद असतानाही online लर्निंगच्या माध्यमातून तसेच प्रत्यक्ष पाडा भेटीतून त्यांचे शिक्षण सुरू राहिले यासाठी प्रयत्न केले गेले. या कामात अचूकपणा असावा यासाठी शिक्षकांनी 'सेल्फी विथ नोटकॅम' याद्वारे आपली माहिती अपडेट करण्याविषयी प्रोत्साहित केले गेले.

विद्यार्थी गुणवत्ता विकास साधत असताना त्यांची गुणवत्ता पातळी निश्चित करण्यासाठी FLN App द्वारे शिक्षक विद्यार्थ्यांची गुणवत्ता पातळी निश्चित करत आहेत व विद्यार्थी मित्र तसेच इतर विविध माध्यमांतून त्यांच्यातील शैक्षणिक गुणवत्ता पातळी निरंतर वाढताना दिसत आहे. त्यामुळे शिक्षण प्रक्रियेत सुसूत्रता व सुलभताही आलेली दिसत आहे. शिक्षकांना विद्यार्थी क्षमता निश्चित करून त्या अनुषंगाने त्याची नोंद घेणे सहज व सोपे झाले आहे. मा.प्रकल्प अधिकारी मॅडम स्वतः सदर अॅपवर संपूर्ण प्रकल्पातील विद्यार्थ्यांच्या क्षमता व गुणवत्तेची वाढ कोणत्या दिशेने होत आहे याची तपासणी करून संपूर्ण शिक्षकांना व्हिडिओ कॉन्फरन्सद्वारे दर आठवड्यास मार्गदर्शन करत असतात. यातून शिक्षकांना नवीन प्रेरणा मिळू लागली आहे.

आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांना एकात्मिक आदिवासी विकास प्रकल्प, डहाणू येथील प्रशासकीय कामकाज कसे चालते, याची माहिती व्हावी तसेच त्यांना प्रशासनाच्या कार्यप्रणालीचा अनुभव घेता यावा, अधिकाऱ्यांशी हितगुज साधता यावे यासाठी 'Know Your Po' अंतर्गत दर बुधवारी शासकीय तसेच अनुदानित आश्रमशाळेतील २० विद्यार्थ्यांच्या भेटीचे आयोजन प्रकल्प कार्यालयात केले जाते तसेच सर्व विद्यार्थ्यांशी मॅडम स्वतः संवाद साधतात. या उपक्रमामुळे विद्यार्थी स्वतः शाळांचे प्रश्न प्रशासन स्तरावर मांडताना दिसून येत आहे, त्यांच्यामधला आत्मविश्वास वाढताना दिसत आहे. प्रशासनातील बारकावे त्यांना समजू लागले आहेत. या निमित्ताने 'प्रशासन व विद्यार्थी व्हाया आश्रमशाळा' असा एक संवादाचा सेतू बांधला जात आहे.

अनुसूचित जमातीतील विद्यार्थ्यांना वैद्यकीय व अभियांत्रिकी पूर्व परीक्षेचे मार्गदर्शन मिळण्यासाठी खाजगी क्लासेसकडून जी भरमसाठ फी आकारली जाते व प्रामुख्याने असे क्लासेस शहरांमधील विद्यार्थ्यांनाच सोईचे असतात. या ठिकाणी प्रवेशित असलेले प्रकल्पातील विशेष

सुपर १००

ग्रामीण भागातील मुले गुणवत्तापूर्ण व सर्व दृष्टीने परिपूर्ण असूनही फक्त त्यांची सामाजिक व आर्थिक परिस्थिती या आड येत असल्याचे ओळखून मा. प्रकल्प अधिकारी मॅडम यांच्या विचारातून 'Super १००' हा नावीन्यपूर्ण उपक्रम पालघर जिल्ह्यामधील खुटल आश्रमशाळा व गुहिर आश्रमशाळा या ठिकाणी सुरू करण्यात आला आहे. वैद्यकीय व अभियांत्रिकी पूर्वपरीक्षेचे तंत्रशुद्ध मार्गदर्शन आश्रमशाळेतील मुलांना मिळावे यासाठी नामांकित संस्थेची निवड करून ११वीपासूनच शालेय अभ्यासक्रमांसोबतच पूर्वपरीक्षेच्या अभ्यासक्रमाचे धडेसुद्धा दिले जात आहेत.

गुणवत्ताप्राप्त विद्यार्थी IIT मुंबई या ठिकाणीही भेट देऊन आलेले आहेत, परिणामी या विद्यार्थ्यांचा आत्मविश्वास दृविगुणित झालेला दिसून येतो.

विद्यार्थ्यांच्या पाठ्यपुस्तकी शिक्षणाला तंत्रज्ञानाची जोड मिळावी ही आजची काळाची गरज आहे कारण आज मोबाइलमुळे हातामध्ये ज्ञानाचा पसारा एकवटलेला आहे आणि या तंत्रज्ञानानेच आज या स्पर्धेच्या जगामध्ये विद्यार्थी गतीने आपले ध्येय साध्य करण्याच्या दिशेने ताकदीने जाऊ शकतो हे ओळखूनच ग्रामीण भागातील आश्रमशाळेतील मुलांना तंत्रज्ञानाची ओळख व्हावी यासाठी प्रति १० विद्यार्थ्यांमागे १ याप्रमाणे टॅब देण्यात आलेले आहेत त्यामध्ये ऑफलाइन वापरता येईल असा पहिली ते १२वीपर्यंतचा सर्व अभ्यासक्रम अपलोड करून देण्यात आला आहे. विद्यार्थी १०-१०च्या गटांच्या समूहामध्ये याचा वापर करतात. याचे चांगले परिणाम दिसून येत आहेत कारण दृश्यमाध्यम हे विद्यार्थ्यांना अभ्यासातील गोडी आणखी वाढवताना कारणीभूत ठरत असल्याचे दिसून येत आहे.

'मन, मनगट व मेंदू जर बळकट असेल, तर कोणतेही साध्य गाठता येते', हा विचार उराशी बाळगून कार्य करणाऱ्या मित्तल मॅडम यांनी आश्रमशाळेतील विद्यार्थ्यांना मनाने खंबीर बनवण्यासाठी त्यांच्यामध्ये आत्मविश्वास, एकाग्रता वाढीस लागण्यासाठी मित्र उपक्रमाच्या साहाय्याने 'आनापन' उपक्रम सुरू केला. आज आश्रमशाळेतील मुले-मुली दररोज सकाळी व

वैद्यकीय व अभियांत्रिकी पूर्वपरीक्षेचे मार्गदर्शन 'Super 100' मधील खुटल आश्रमशाळेतील विद्यार्थी.

सायंकाळी ध्यानाच्या माध्यमातून आपले मन सशक्त करत आहेत, त्यामुळे त्यांच्यात मानसिक ऊर्जेबरोबर अभ्यासात गती वाढलेली दिसून येते, शिवाय विद्यार्थ्यांमध्ये सकारात्मक दृष्टिकोन वाढीस लागलेला आहे.

सर्वच विद्यार्थी शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये चमक दाखवू शकत नाहीत, काही क्रीडा, कला क्षेत्रात प्रावीण्य राखून असतात यामुळे आपल्या प्रकल्पातील विद्यार्थी पुढे जावा यासाठी मा. प्रकल्प अधिकारी यांनी सर्व आश्रमशाळांना आवश्यक व परिपूर्ण अशा क्रीडा साहित्यांचा पुरवठा केला, विद्यार्थ्यांना कधीही न हाताळलेले क्रीडासाहित्य वापरायला मिळाल्याने त्यांच्यात या बाबत वेगळे वातावरण आहे. विद्यार्थीनी फक्त मैदानी खेळच नाही, तर बुद्धिबळ, कॅरम, टेबलटेनिस, धनुर्विद्या या खेळांची आवड निर्माण व्हावी यासाठी सर्व क्रीडासाहित्य विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करून देऊन उन्हाळी सुट्टीकाळात क्रीडा शिबिरे घेण्यात आली. प्रशिक्षित क्रीडा शिक्षकांमार्फत खेळाची तांत्रिक कौशल्ये विद्यार्थ्यांमध्ये रुजवण्यात आली. शारीरिक क्षमतेत वाढ व्हावी यासाठी व्यायाम साहित्य देण्यात आले.

उच्च शिक्षित तरुणांना स्पर्धा परीक्षा तसेच व्यावसायिक मार्गदर्शन व्हावे यासाठी MPSC, UPSC स्पर्धा परीक्षांचे मार्गदर्शन देण्याचे आयोजन करण्यात आले. तसेच शिक्षक पात्रता परीक्षा मार्गदर्शन, विद्यार्थीनी लैंगिक समुपदेशन अशा वेगवेगळ्या उपक्रमांतून आदिवासी युवक-युवतींना प्रोत्साहित केले. आदिवासी विद्यार्थ्यांना पुढील शैक्षणिक प्रवेशासाठी आवश्यक ते जातीचे दाखले काढण्याविषयी मा.प्रकल्प अधिकारी यांनी पुढाकार घेऊन ते दाखले आश्रमशाळा स्तरावरून देता येतील यासाठी 'सेतू आपल्या दारी' उपक्रम राबवण्यात आला. यामध्ये जातीचे दाखले शिबिरांचे आयोजन करून जवळजवळ आठ हजार विद्यार्थी-विद्यार्थीनींना जात प्रमाणपत्र अदा करण्यात आले. यामुळे आदिवासी पालक व विद्यार्थी यांची यासाठी होणारी धडपड व वेळ याची बचत झाली, त्यामुळे 'माझा दाखला माझी ओळख' हा एक ठळक कार्यक्रम राबवला गेला परिणामी जातीचा दाखला आश्रमशाळेतच मिळाल्याचा आनंद विद्यार्थ्यांच्या चेहऱ्यावर पाहावयास मिळाला.

आज घडीला डहाणू प्रकल्पातील शाळांमध्ये शैक्षणिक कायापालट होत आहे. कातकरी विद्यार्थी शाळेत यावेत, शिकते व टिकते राहावेत यासाठी कातकरी विद्यार्थ्यांसाठी प्रोत्साहनपर भत्ता देण्याबाबत प्रकल्प कार्यालयात कार्यवाही सुरू आहे.

शाळांचा आत्मा सुदृढ करायचा असेल तर, शालेय ग्रंथालय सुसज्ज

आत्मविश्वासाची पेरणी...

आदिवासी समाजात उपेक्षित राहिलेला आदिम कातकरी बांधवांस त्यांच्या हक्काची, त्यांच्या कलेची, आत्मविश्वासाची जाणीव व्हावी यासाठी दोन कातकरी महोत्सवांचे आयोजन महाराष्ट्रामध्ये प्रथमच डहाणू येथे करण्यात आले. त्यामध्ये कातकरी बांधवांनी बनवलेल्या अनेक हस्तकलेच्या वस्तूचे स्टॉल उभे करण्यात आले, त्यातून त्यांना रोजगाराच्या संधी कशा उपलब्ध करून देता येतील हा हेतू होता. सांस्कृतिक ठेवा दर्शन, पाककला, कोविड लसीकरण, सर्व शासकीय सेवा एका छताखाली, वेशभूषा, वारली चित्रकला स्पर्धा, यांसारख्या गोष्टींचे आयोजन करून मूळ समाजप्रवाहात कशा प्रकारे या समाजास आणता येईल या बाबतचा ध्यास मित्तल मॅडम यांनी घेतला आहे.

झाले पाहिजे त्यासाठी ग्रंथालयास आवश्यक साहित्य व अवांतर वाचनीय पुस्तके, स्पर्धा परीक्षेच्या धर्तीवर आवश्यक पुस्तके आश्रमशाळेतील प्रत्येक ग्रंथालयास देण्याबाबत मॅडमनी पाठपुरावा केला. सर्व ग्रंथपालांची सहविचार सभा घेऊन आवश्यक पुस्तकांची यादी बनवण्यासाठी प्रेरित केले. त्यामुळे आज आश्रमशाळेतील ग्रंथालये सुसज्ज बनलेली आहेत. विद्यार्थी वाचनप्रिय बनत चालले आहेत. वाचनविषयक गोडी आज विद्यार्थ्यांमध्ये निर्माण होऊन, स्पर्धा परीक्षेविषयी आकर्षण त्यांच्यात वाढलेले आहे.

जीवनामध्ये कोणतेही ध्येय गाठायचे असेल, यश मिळवायचे असेल तर त्यासाठी भगीरथ प्रयत्न करावे लागतात. गुलाबाच्या फुलाची प्राप्ती करायची असेल तर काटे हे बोचणारच. एखादी थोर व्यक्ती पाहिली, तिचे चरित्र वाचले की, आपण नतमस्तक होतो. पण थोर होण्यासाठी त्या व्यक्तीने कोणत्या हालअपेष्टा सहन केल्या, काय त्रास सहन केला हेही पाहणे महत्त्वपूर्ण व आवश्यक आहे. आदरणीय मित्तल मॅडम यांनी आपल्या उक्तीला कृतीची जोड दिली. आज जे काही आदिवासी समुदायासाठी वेगवेगळे शैक्षणिक, उपजीविका स्तर उंचावण्याबाबत उपक्रम या प्रकल्प कार्यक्षेत्रामध्ये सुरू आहेत त्याची काही फळे सध्याही दिसत आहेत पण या विकासाची बीजे रोवण्याचे काम जे मॅडमकडून सुरू आहे त्याच्या पाऊलखुणा येणाऱ्या काळात निश्चितच गडद झालेल्या दिसतील. नवी आदिवासी पिढी आपल्या वारशाची जपवणूक करतच चिरंतन, सशक्त, बलशाली बनण्यात नक्की यशस्वी होईल आणि उद्याचा सोनेरी दिवस नक्की उजाडेल असे म्हणणे वावगे ठरणार नाही!

विद्यया ही नेहमीच सर्वानाच फलदायी असते, ती दिल्याने वाढतच जाते. जिच्यामुळे मानव हाच देव बनू शकतो. त्याच्या प्रतिभेला बहर, कर्तृत्वाला उधाण आणि व्यक्तिमत्त्वाला धुमारे फुटतात ते या विद्येच्या उपासनेमुळे आणि अशा विद्येचे जे उपासक ते विद्वान सदासर्वदा पूजले जातात. म्हणूनच असे म्हणावे लागते - 'विद्वान सर्वत्र पूज्यते!' अशा या सर्वगुणसंपन्न, कर्तृत्ववान, प्रतिभासंपन्न, कार्यतत्पर हिरकणीस मानाचा मुजरा!

फळ्याचा लळा लावणारी... माझी उपक्रमशील शाळा

प्रसंगी अवघड प्रसंग उद्भवले ते बाजूला सारले. ६-७ महिन्यांतच मुलांची उपस्थिती १०० टक्के झाली. मग पुढे हळूहळू खेळांतूनच इंग्रजी कविता, छोट्या छोट्या कृती-सूचनांचा सराव शाळापूर्व वेळेत घेऊ लागलो. अवघ्या १ ते २ महिन्यांत मुले इंग्रजीत सूचना देणे, कविता म्हणणे, भाषण देणे सहज लीलया करू लागली अन् बस्स गावात एकच चर्चा. आता शाळा बदलली. गुरुजी छान आलेत. हीच होती बदलाची मुहूर्तमेढ!

के. एस. शिंदे,

मुख्याध्यापक, जि. प. प्राथ. शाळा, ब्रह्मपुरी, केंद्र - नर्सी (ना) ता. जि. हिंगोली
संपर्क : kundalikshainde51@gmail.com

‘माझी शाळा’ – जीवनाला गती देणारा वारा

‘माझी शाळा’ – जणू ‘ज्ञानाचा सागर’च सारा...

असा हा सदैव ज्ञानाचा झरा वाहू घालणारी, माझे ज्ञानरूपी मंदिर...
अथार्तच ‘माझी फळ्यांचा लळा लावणारी शाळा’

जि. प. प्राथ. शाळा ब्रह्मपुरी केंद्र नर्सी (नाम), ता. जि. हिंगोली.
कयाधू नदीच्या तीरावर ‘नाचू कीतर्नाचे रंगी। ज्ञानदीप लावू जगी।।’
म्हणणाऱ्या संत शिरोमणी नामदेव महाराजांच्या जन्मभूमीपासून ४-५
किमीवर वसलेली शाळा! पटसंख्या ९५, वर्ग १ ते ५, गावातील वस्ती
८०-९० घरांची तर शेती व मजुरी हा गावकऱ्यांचा व्यवसाय...

अशी होती पूर्वीची शाळा

जेव्हा मी स्वतः अकोला जि. प. मधून मे २०१० ला शाळेत पाऊल
ठेवले तेव्हाचे चित्र होते २ शिक्षक, ६८ पटसंख्या, वर्ग ५. बसायला २
खोल्या, रखरखीत, निरस वातावरण, ना शौचालय व्यवस्थित, ना पाण्याची
व्यवस्था. शालेय पोषण आहारासाठी अक्षरशः नदीवरून पाणी आणायचे.
झाड नाही, बगिचा नाही, मनाला हुरहुर, बेचैन करणारी नकारात्मक स्थिती.
दोन खोल्या, त्याच्या बाजूला गेले किंवा कचरा टाकला, मुले गेली की
शेजारचे ओरडायचे, बोलायचे, ही आमची जागा आहे. जास्त वही, पेन,
पेन्सिल आणायला का सांगता? म्हणून तर कुणी ड्रेससाठी, कुणी भातासाठी

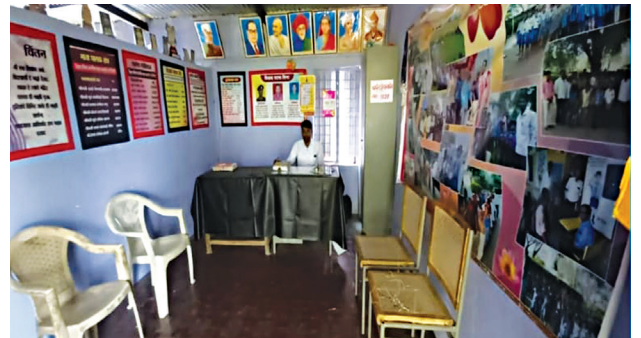

तर कुणी वचस्व दाखवण्यासाठी भांडायला येणारे पालक- गावकरी पण
शिक्षणात काय येतेय, काय नाही, हे कुणीच विचारत नव्हते. ही मोठी खंत
मनाला उद्विग्न करणारी होती, पण मनात नकाराला स्थान न देता ठरवले
की आव्हाने असंख्य आहेत पण काम करायला वाव तथा चालना आहे. हा
विचार केला व कामाला आरंभ केला.

स्वतःपासूनच बदलाचा आरंभ –

मी व तेव्हाचे माझे सहकारी श्री. आसोले सर, आम्ही मनाशी ठरवले.
सुरुवातीला शाळेत, गावात बदल करण्याचा नाही तर प्रथमतः आपल्यातच
बदल करायचा. आम्ही सर्वप्रथम ‘शाळेच्या व्यतिरिक्तची जादा शाळा’ हा
उपक्रम सुरू केला. शाळेपूर्वी १ तास अगोदर शाळा भरावयाची. त्यामध्ये
भरपूर गाणी, गोष्टी, गीतावर नृत्य करत शारीरिक व्यायाम, खेळ घ्यायला
सुरुवात केली. प्रसंगी अवघड प्रसंग उद्भवले ते बाजूला सारले. ६-७
महिन्यांतच मुलांची उपस्थिती १०० टक्के झाली. मग पुढे हळूहळू खेळांतूनच
इंग्रजी कविता, छोट्या छोट्या कृती-सूचनांचा सराव शाळापूर्व वेळेत घेऊ
लागलो. अवघ्या १-२ महिन्यांत मुले इंग्रजीत सूचना देणे, कविता म्हणणे,
भाषण देणे सहज लीलया करू लागली अन् बस्स गावात एकच चर्चा. आता
शाळा बदलली. गुरुजी छान आलेत. हीच होती बदलाची मुहूर्तमेढ!

एक दिवस ‘अर्धा शनिवार गावासाठी’ हा उपक्रम सुरू केला. त्यात

मंदिर, शाळा, रस्ते, नाले स्वच्छ करणे, गावात झाडे लावणे सुरू केले. हळूहळू तरुण वर्ग जोडला गेला. भव्य दिव्य सांस्कृतिक कार्यक्रमातून शाळा, शाळेतील कमतरता आमच्याऐवजी मुलांच्या मुखातून व नाटकाद्वारे, व्यंगात्मक एकांकिकेतून मांडल्या. अवघ्या १२ मिनिटांतच लोकांनी स्वतःहून ४५ हजार रुपये भौतिक सुविधांसाठी जमा केले. जे लोक आम्हांला वर्गाच्या बाजूला 'आमची जागा आहे इकडे येऊ नका' म्हणत तेच 'जेवढी जागा घ्यायची तेवढी घ्या' म्हणू लागले आणि साधारणतः २ खोल्या असणाऱ्या शाळेला दीड एकराचा परिसर गावकऱ्यांनी उपलब्ध करून दिला. त्याचे जेसीबी लावून सपाटीकरण करून दिले.

वृक्ष लागवडीचे नियोजन केले. पाण्यासाठी बोअरवेल घेतला. त्यावर मोटार पंपही गावकऱ्यांनीच दिला. ५ संगणक दिले. ३ एलईडी टीव्ही दिले. बघता बघता सर्व नकारात्मक स्थिती सकारात्मक झाली. सर्व प्रश्न सुटत गेले व २०१२-१३ मध्ये २-३ वर्षांतच सुंदर, स्वच्छ, रमणीय, हरित अशी मनाला लळा लावणारी शाळा उभी राहिली.

१०० टक्के प्रगतीचा मंत्र – शाळेत दाखल पूर्वीचे तंत्र –

पुढे मुले शाळेत १०० टक्के येऊ लागली, टिकली; आता ती शिकली पाहिजेत म्हणून विविध उपक्रम सुरू केले. ज्यामध्ये

- १) नावीन्यपूर्ण परिपाठ
- २) दररोजचा प्रयोग – निष्कर्षासह
- ३) सांस्कृतिक कार्यक्रम
- ४) कब बुलबुल(स्काउट्स) पथकाचा अभ्यास
- ५) दुपारचा मित्र उपक्रम
- ६) नवीन वार नवी भाषा
- ७) वृक्षारोपणात 'माझे झाड माझी जबाबदारी' असे उपक्रम सुरू केले.

१०० टक्के प्रगत शाळा करण्यासाठी शाळेत दाखल होण्यापूर्वीचा मंत्र, नवे तंत्र आम्हांला निरीक्षणातून मिळाले. शाळेत दुपारनंतर काही छोटी मुले गेटमधून डोकावताना दिसली. ती होती अंगणवाडीची. बस त्यांना हेरले, घेरले अन् गेटमधून शाळेच्या मैदानापर्यंत आणले खेळायला. साहित्य हाताळायला लावले. मुले शाळेत रमली आणि प्ले ग्रुपची सुरुवात झाली. त्यांना काहीही शिकवले नाही. फक्त शाळेच्या सान्निध्यात राहू दिले. परिणाम ६-७ महिन्यांतच ते लिहायला – वाचायला पहिलीत येण्यापूर्वीच शिकले अन् मग काय, १०० टक्के वर्ग २०१३-१४ लाच प्रगत झाले. तेव्हापासून हा उपक्रम सुरूच आहे व त्यातून १०० टक्के प्रगत, वाचन-लेखन करणारी मुले शाळेत तयार झाली.

“ज्ञानदानाचे हे व्रत, हीच आमची एकादशी
माझ्या लेकरांचे यश हीच प्रयाग नि काशी”

स्काउट – गाइड्स पथकाचे यश

शिस्तबद्ध दिसेल आणि संस्कारप्रिय असेल असे एक 'संत नामदेव कब पथक' तयार केले. त्यांचा पूर्ण अभ्यासक्रम आठवड्यातून दोन दिवस घेतोय. परिणाम असा झाला की, सन २०१४-१५ मध्ये ६ विद्यार्थी 'नरिमन पॉइंट गोवा' येथे झालेल्या 'राष्ट्रीय कब बुलबुल उत्सवात' सहभाग घेतला. महाराष्ट्राचे नेतृत्व करत ८ राज्यांमधून ६ गोल्ड मेडल्स मिळवले. सध्यापर्यंत बीड, पुणे, यवतमाळ, औरंगाबाद येथे होणाऱ्या राज्यस्तरीय चतुर्थचरण चाचणीत सहभागी होऊन २ विद्यार्थी राष्ट्रीय सुवर्णबाण पुरस्कार विजेते झाले तर २३ विद्यार्थी राज्य पुरस्कार चतुर्थ चाचणी उत्तीर्ण झालेत. अवघ्या १० व्या वर्षात हे घवघवीत यश संपादन करू शकलेत. त्याचे श्रेय जाते पालकांच्या आमच्यावरील विश्वासाला आणि मुलांच्या अथक परिश्रमाला...!

विविध स्पर्धा परीक्षांत सहभाग व यश –

१०० टक्के मुले शाळेत आली. टिकली अन् शिकलीसुद्धा. पण आता पुढे काय? हा प्रश्न हुशार मुलांपुढे होता. तेव्हा आम्ही २०१४-१५ पासून स्कॉलरशिप, नवोदय परीक्षांना मुलांना बसवले. सुरुवातीची एक दोन वर्षे आम्हांला यश आले नाही पण नंतर २०१५-१७ मध्ये एक मुलगी स्कॉलरशिपधारक झाली.

२०१७-१८ मध्ये २ विद्यार्थी स्कॉलरशिप पात्र झाले.

२०१८-१९ – १ नवोदयधारक, ३ स्कॉलरशिप पात्र झाले.

२०१९-२० – ३ स्कॉलरशिपधारक पात्र झाले.

२०२१-२२ – ५ स्कॉलरशिप पात्र व १ नवोदयधारक स्कॉलरशिप पात्र झाला.

असा यशाचा चढता क्रम सुरू झाला आणि साधारण ३ शिक्षक, वर्ग १ ते ५, त्यामध्ये एक वर्ग प्ले ग्रुपचा, एक नवोदय स्कॉलरशिपचा असे ७ वर्गांचा भार पेलणारे माझे सहकारी अंभोरे सर, ठाकरे सर हेसुद्धा तेवढ्याच पोटतिडकीने या सर्व उपक्रमांत सहभागी होतात.

अशा प्रकारे गावकरी शाळा व्यवस्थापन समिती, सर्व शिक्षणप्रेमी व सर्व सहकारी शिक्षक, मार्गदर्शक शिक्षण अधिकारी संदीपकुमार सोनटक्के साहेब, केंद्र प्रमुख देव मॅडम यांच्या सहकार्याने साकार झाली 'माझी फळ्याचा लळा लावणारी उपक्रमशील शाळा'.

किशोर

किशोर

किशोर

किशोरची वर्गणी भरा आता ऑनलाईन!
वार्षिक वर्गणी ८० रुपये
(दिवाळी अंकासह)

पुढील वेबसाईटला भेट द्या. www.kishor.ebalbharati.in

महाराष्ट्रातील
मुलांचे सर्वात
लाडके मासिक

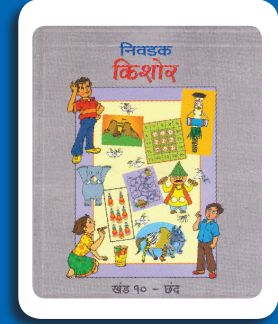
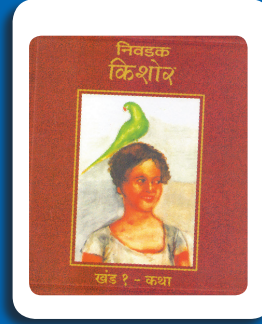
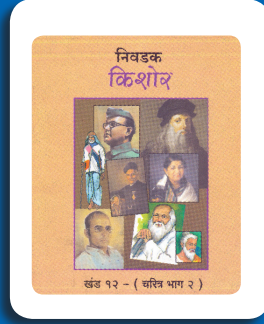
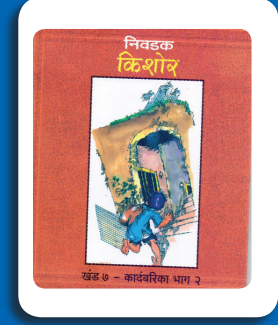
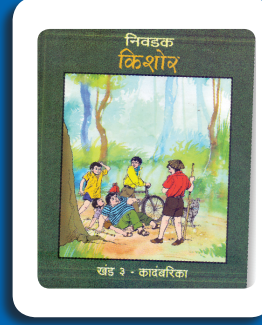
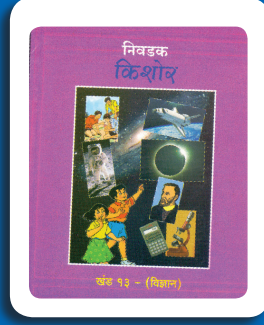
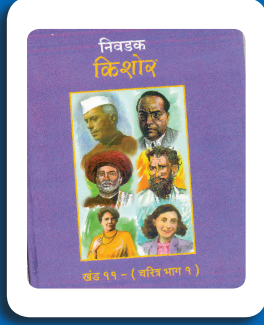
किशोर: ज्ञान आणि
मनोरंजनाचा अद्भुत खजिना
बालभारतीचे प्रकाशन

९० वर्षांची
अविरत परंपरा

संपर्क : ०२०-२५७९६२४४

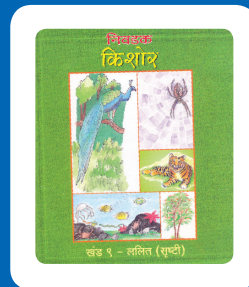
किशोर किशोर किशोर

कथा, कविता, कादंबरीका, एकांकिका, दीर्घकथा, गंमतगाणी,
ललित, छंद, चरित्र, विज्ञान, देश-देशांतर, लोककथा

लोकप्रिय व अभिरुचिसंपन्न किशोर मासिकाच्या चाळीस वर्षांतील
निवडक साहित्यांवर आधारित 'निवडक किशोर'चे १४ खंड

किंमत प्रत्येकी
₹ १६३/-
(३०% सूट)

वरील खंड पाठ्यपुस्तक मंडळाच्या सर्व भांडारांत विक्रीसाठी उपलब्ध आहेत.
१४ खंडांची एकूण किंमत ₹ १६००/-